

1931

ELŐHANG

A Mi Irodalmunk Almanachja

Van egy kedves bácskai ismerősöm, korosabb úriember, aki híres könyvtáráról és olvasottságáról. Egy találkozásunk alkalmával karon fogott, és magával vitt, hogy könyvtárát megmutassa. Kíváncsi voltam erre a bácskai csodára: hatalmas könyvtárra négyszáz lomha, bácskai hold közepén.

A könyvtár csakugyan nagy volt, jó néhány ezer kötetből állott. Kedves ismerősöm négy nyelven beszélt és olvasott, következőleg négynyelvű könyvtára volt, elég áttekinthetően csoportosítva. Az angol rész volt a legszegényebb. Shakespeare díszes kötetein kívül néhány Tauchnitz-könyv kevés gonddal összeválogatva. Barátom keveset olvasott angolul. A francia rész már nagyon gazdag volt, sok száz regény kötve, fűzve, de egy név sem állít meg, egy kötet után sem nyúl a kezem. Vagy harminc kötet Ponson du Terrail, azután Henry Bordeaux, Ohnet, Gyp és hasonló nővőjű elbeszélők. Végre Molière és Voltaire összes művei díszkötésben. A német részen több a klasszikus bőrben, félbőrben, szép aranyozással. Utánuk silány szórakoztató elbeszélők, nyaralási olvasmányok, magazinregények, Ullstein és más Unterhaltungsbibliothekok. Magyarban Arany, Petőfi, Tompa, Jókai, Eötvös József, Vas Gereben, Rákosi Viktor, Herczeg Ferenc, Mikszáth Kálmán ünnepélyes kiadásban. Azután halandó és halhatatlan könyvek, sőt hallatlan könyvek, regénysorozatok Beniczkyne, Szomaházy, Erdős Renée, Ujhelyi Nándor és silány külföldi regények silány magyar fordításai. De nem részletezem tovább. Kedves ismerősöm kevés kritikai érzékkel, kevés irodalmi ízléssel vásárolta és olvasta könyveit. Olyan olvasónak látszott, aki nemigen bánta, mit olvas, és milyen könyvekre költi pénzét.

Hirtelen feléje fordultam, és megkérdeztem:

– Hol vannak a vajdasági könyvek?

Zavartan és tájékozatlanul nézett rám, mintha Li Taj-po eredeti kínai verskötetete után érdeklődnék.

– Vajdaságiak? Igen, hallottam, hogy ti is frtok, de . . . nem tudom . . . bocsáss meg, kérlek alássan . . . de nekem még egy vajdasági könyvem sincs.

Eltűnődtem ezen a kedves emberen, aki évente több ezer dinárt költ könyvekre, hozzá még értéktelen, régi ponyvairodalomra. Harminc kötet Ponson du Terrail-ja van, húsz kötet Beniczky-néja, huszonhat kötet Ohnet-ja, de a háromezer kötet között egyetlenegy vajdasági könyvet sem találunk. Ez az ember, aki itt él a Bácskában, eddig még tíz dinárt sem „áldozott” a vajdasági magyar irodalom megismerésére és felsegítésére.

*

Egy kedves, illatos, műveltnek mondott asszonnyal sétálgatok egy őszi estén. Könyvekről beszélünk.

– Nekem már egészen szép német könyvtáram van – dicsekedik. – Beiratkoztam egy német Buchgemeinschaftba, amely évente tetszés szerint hat könyvet szállít nekem. Ezenkívül minden tag után, akit én szerzek a Buchgemeinschaftnak, ismét kapok egy könyvet. Már eddig öt tagot szereztem . . .

Szerényen és halkán jegyzem meg, hogy ezek a Buchgemeinschaftok kevés értékes könyvet adnak. Vagy olyanokat, amelyek már felszabadultak a szerzői jog alól; ezek javarészt klasszikusok, s ezért – mi tagadás lenne – unalmasak, fakók, „porosak egy mai magyar asszony számára. Vagy pedig olyan alacsonyabb értékű könyvek, amelyeket a Buchgemeinschaft nagyon olcsón vásárol meg hiú, diletáns és tehetségtelen fróktól.

A szép és műveltnek mondott asszony tiltakozik. Neveket említ, amelyeket én nem ismerek, de amelyek – szerinte – a német irodalom legjobbait reprezentálják. Tiltakozásából azonban azt is megtudom, hogy nem jól tud németül, inkább csak gyakorolja magát a német olvasásban, s ezért nem lehet éppen hivatott a német könyvek irodalmi értékének megállapításában.

– Ó, asszonyom – sóhajtom –, ha ön ezt a nagy lelkesedést és taggyűjtő szenvedélyét a vajdasági magyar irodalom szolgálatába állítaná . . .

Sétapartnerem sértődötten vág vissza:

– Ugyan, csak nem akarja azt mondani, hogy maguk különbek?

– Ezt nem mondom, mert látatlanban nem ítélek. De ha az ön Buchgemeinschaft-könyvei közül egy-kettőt elolvastam, lehet, hogy ezt fogom mondani.

– Szóval az ön véleménye szerint én csak a maguk frásait olvasam? – ingerkedik kipirultan a bájos asszony.

– Nem, asszonyom – felelem, és pálcámmal leütök egy kénsárga platánlevelet. – Olvasson és vásároljon szép, értékes könyveket. Mentül többet. Tanuljon nyelveket, és gyakorolja magát az idegen nyelvekben. De ne feledje el, hogy itt az ön nyelvén néhányan irodalmat szeretnének csinálni. Talán csinálnak is, ezt nem én vagyok hivatott eldönteni. Ehhez a nemes szándékhoz, ehhez a tiszta akaráshoz azonban nem elég az elhivatottság érzése. Ehhez az ön segítsége is kell, asszonyom, az ön lelkesedése, olvasási és taggyűjtő szenvedélye, hogy a vajdasági fró könyve ne fulladjon a közönybe, a turáni tespedtségbe . . .

Az asszony nem válaszolt. Az őszi est a Bega-parton lágyan és szomorúan szitálta ránk a békét és a csendet.

*

Sok hasonló példát tudnék felpanaszolni, és azt hiszem, mindenki, aki itt vajdasági könyvet vagy irodalmi szemlét próbált megjelentetni, hasonló történeteket tudna elbeszélni. Mégis hiszem, hogy egyre kevesebb lesz azoknak a száma, akik fagyasztó közönnyel néznek el irodalmi törekvéseink felett, és ha ma még szívkkel és zsebükkel nem is támogatják gyötrelmes elindulásunkat, már nem beszélnek gőgös magasságból, cinikus nemtörődomséggel irodalmunkról.

De a dermedt közönytől a megismerésig hosszú az út. A megismeréstől az elismerésig már rövidebb. Az elismeréstől a lelkes, holnapban bízó hitig és megbecsülésig meg éppen csak egy kurta lépés. Közönségünk egyelőre az első állomás felé halad, a megismerés felé.

Ez az almanach is azt célozza, hogy az érdeklődő hamarabb jusson el az első állomásra. Minden antológia tökéletlen, a miénk sem lehet kivétel. Néhány vers, egy kurta prózai frás még nem mutathatja be őszintén, teljes tehetségében szerzőjét, sokszor csak ízeltőt ad, máskor bizonytalan sejtéseket – mégis: hozzájárul ahhoz, hogy az út

az író megismeréséhez simább és kurtább legyen. Egyelőre nincsenek is távolabbi céljaink. Azt szeretnénk, hogy megismerjenek, és tudják, hogy élünk, álmodunk, frunk, alkotunk. Ez az almanach a jugoszláviai magyar írók írásait gyűjti össze, friss, öntudatos, szeretettel összeválogatott írásait. Ezek az írások itt születtek és földünk szagát, panaszaink ürömét, álmaink illatát, fájdalmaink sóhaját, vágyaink keleti káprázatát rejtik, ringatják magukban. Ezért úgy hisszük, hogy közelebb állunk a vajdasági olvasó lelkéhez, mint Ponson du Terrail, vagy a Buchgemeinschaftok ismeretlenjei. És még azt is hisszük, hogy előbb talán ismerni kellene bennünket, s csak azután ítéletet mondani felettünk. A könnyel való sújtás a halálos ítélettel egyenértékű. Kérdezzük bíráinkat: megérdemli-e a jugoszláviai magyar irodalom ezt a halálos ítéletet?

Ez az almanach egyszerű dokumentum, amely azt szeretné bizonyítani, hogy élünk, vágyunk, akarunk és alkotunk. Mindenkinek jogában áll, hogy ítéletet mondjon alkotásaink felett. Ezért nem kérünk mást, csak igazságos ítéletet, de bíráinkat emlékeztetni akarjuk arra, hogy az igazságos ítéletnek első feltétele ismerni azt, aki felett ítéletet akarunk mondani.

BETEG MŰVÉSZEK „BETEG” MŰVÉSZETE

Amikor 1911-ben a kubisták első kiállítása Párizsban megnyílt, egyes hívatlan és hívatásos kritikusok kényszerzubbonyt követeltek a művészek számára, mások olcsó malíciával azt kérdezték, miért hagyták nyitva a Sainte Anne-kórház kapuit. Les fauves lett a kubisták közismert neve húsz év előtt, és ma az örültek nyilvánított Picasso, Gleizes vagy Archipenko a legelőkélőbb múzeumokba is bevonultak. Kit torzított el ez a húsz év az idő hullámos tükrében, és kinek a szavait fújta el az idő szele? Csakis azok torzultak el az idő távlatában, akik a „beteg” és „örült” jelzőket olyan szenvedélyesen és megfellebbezhetetlenül szórták az új művészekre. És az idő hasonlóképpen eltorzította és törpítette Delacroix, Manet vagy Cézanne örültségét emlegető kritikusait is, amint a feledésbe és a neveltségességbe lökte mindazokat, akik zseniális megnyilvánulásokban, művészi alkotásokban nem a művészi értéket keresték és vizsgáltatták. Ki emlékszik még Petőfi egykori gáncsolóira, akik az iszá-

kosság vádját költészetéből olvasták ki, és ki [. . .] el az időből Strindberg-e, avagy kis szavak és szűk horizont közt gáncoskodó ítészei, akik az örület „bizonyítékait” akarták műveiből kibolhászni.

A modern orvostudomány, különösen a pszichoanalízis nagyon értékes leleteket bányászott ki az alkotó lélek mélységeiből. Ma már jobban meg tudjuk érteni Van Goghot, Hölderlint és Srinberget, akik vitatlanul örültek voltak, közelebb érezzük az alkoholista Poe-t, az epileptikus Dosztojevszkijt, a tabetikus Heinét, a mániás-depressziós Berliozt, a mazochista Rousseau-t vagy a többi sok száz zseniális teremtőt, akiket az új orvostudomány kihámozott abból a misztikus és hátborzongató lepelből, amelybe még Lombroso burkolta őket. A génusz, a művész emberibbé vált. Igaz, hogy eltérnek az átlagtól, sőt sokszor betegek is, de éppen ezek az eltérések, abnormalis lelkiségük teszi lehetővé, hogy nagyot, értékeset, maradandót alkossanak. Az orvostudomány azonban eddig csak a művész abnormalis vagy beteg lelki életével foglalkozott, de sohasem bocsátkozott a művészi alkotás orvosi bírálatába. Most először történik, hogy egy budapesti orvostanár, aki történetesen a rektori székben ül, mint venerológus mond ítéletet művészi alkotásokról.

Akaratlanul is a fent említett és ma már feledésbe süllyedt laikus ítékezés jut eszünkbe, amely az új művészi törekvésekben „beteg művészetet” talált. Azok az ítélezők, akik a művészetet az orvostudomány módszereivel akarták mérni, azok sorsára jutottak, akik elcserélték mérőeszközeiket, vagy elfelejtették, hogy mit is akartak megmérni: szárnalmasakká és nevetségessé váltak. A villamos áram erősségét nem lehet centiméterrel, a távolságot nem lehet litérrel mérni, a művészi alkotások értékmegállapításánál semmi helye sincs az orvosi patológiának és diagnosztikának. Egy Maupassant-novellát, egy késői Munkácsy-képet, vagy egy Ady-verset nem lehet a Wassermann-reakció eredménye szerint megítélni, Cézanne vásznait nem lehet a Nylander-próbától függővé tenni, miképpen Reviczky költeményeit se értékelhetjük aszerint, hogy mennyi Koch-bacilust találtak köpetében a versek írásakor. A művészi érték megállapításánál a bőrgyógyászatnak éppoly kevés köze lehet, mint bármely más tudománynak, az irodalom- és művészettörténelmek eddig még nem használták fel az orvostudományok diagnosztikai módszereit, mikor művészi alkotások értékeléséről volt szó, mint

ahogy a bőrgyógyászat sem használhat fel esztétikai normákat egy bőrbaj diagnózisának felállításánál.

Ki tudná egy vers, egy kép, egy zongoratótel eredő szálait megtalálni, és ki tudná az alkotást apró pszichikus, pszichopatologikus és pszichotikus tényezőire bontani? És fontos-e tudni, hogy Novalisnak milyenfajta tuberkulózisa volt, Nietzschének, Gauguinnek, Schumann-nak hány keresztes lehet a Wassermannja (ha akkortájt ismerték volna a Wassermann-reakciót), mikor azokat a műveket alkotta, melyeket ma bámulunk és sokra értékelünk? A zseniális alkotás becséből mit sem von le az a körülmény, hogy annak előidézésében a Koch-bacilusnak, a spirochaeta pallidának vagy esetleg belső szekréciós zavarnak is része volt. Az elmebetegek képei például értékes művészi alkotások is lehetnek (Van Gogh!), mfg azok a képírók, akiket az orvostudomány egészségeseknek nyilvánított, értéktelen vásznaknak is festettek. Egy költő vagy képíró értékét nem az orvosi diagnózis állapítja meg vagy rombolja le.

Igaz, hogy a kritika ma már elhagyta az esztétikai elveket, Platón, Arisztotelész és Plotinosz tanításait, sőt távolodóban van Kanttól és Hegeltől is, egyre több lélektani eszmetörténeti és szociológiai elem vegyül beléje, mialatt az új idők művészete is elköltözött a klasszicizmus meg a l'art pour l'art fellegvéraiból. A bőrorvostani gondolkozás bevonulása a művészi alkotások bírálásában azonban egészen új és mindenképpen indokolatlan. Mert az Ady-versekből szifiliszdiagnosztikálni teljesen helytelen dolog, a vers utoljára is nem fekély vagy más bőrtünet, így nem eshet a bőrgyógyász illetékességébe.

Egyébként a budapesti rektori székéből fétlkező venerológus véleménye nem egyezik azoknak az orvosoknak a véleményével, akik Adyt kezelték, és akik baját inkább pszichopatologikus látószögből fétltek meg. Ezek közül senki sem állította, hogy Adynak hűdéses elmezavara lett volna, hogy a spirochaeta pallidának szerepe lett volna Ady korai rokkánásában. Ady baját a Korszakov-féle betegségben látták, amelynek előidézésében a szifilisznek nincs szerepe. Szóval a bőrorvos bíráló komolytalan, laikus szóbeszédre építette diagnózisát. (Érdekes a venerológus szűklátókörűsége. Egyedül a szifilisz kórokozóját, a spirochaeta pallidát ülteti a vádlottak padjára, holott az alkohol, vagy a tuberkulózis bacilusa gyakoribb és borzalmasabb rombolásokat vitt végbe a költők és művészek szervezetében.)

A rektori szék, amelyből egy magyar professzor bőrgyógyászati gondolkozással mondott ítéletet művészi alkotások – elsősorban egy magyar költő költészete – felett, szavainak több súlyt ad, de nem jelenti egyúttal az ítélet csalhatatlanságát. Az egyetem rektora olyan dolgokról mondott ítéletet, amelyről a rektori székből ítéletet mondani nincs joga, illetékessége és elhivatottsága. Állítja, hogy Adyt tíz-tizenöt évig rombolta a paralízis, és „tétetett vele olyan dolgokat, amelyekért a szegény beteg nem volt felelős”. Milyen felelősségre céloz az egyetem rektora? Ki állította Adyt az ő bőrgyógyászati ítélszéke elé? Az egyetem rektorának vagy a bőrorvostan tanárának tartozik-e felelősséggel egy költő, aki oeuvre-jével százezrek lelkét gyúrta át, és új világot teremtett? Vagy talán az egyetem rektora tartozik felelősséggel azért, mert a rektori székből illetéktelenül, felelőtlen felületességgel, szűk határú bőrorvosi gondolkozással tört pálcát nagy elmék és nagy alkotások felett?

TÉNYEK ÉS SZÁMOK EURÓPÁRÓL

*Wladimir Woytinsky: Tatsachen und Zahlen Europas.
Paneuropa Verlag, 1930*

A gazdasági válságnak hovatovább olyan gazdag irodalma lesz, mint a háborús emlékezéseknek, neki is megvannak már a maga Remarque-jai, Rennjei és Markovits Rodionjai, csupán ebben az esetben az írók tekintete a holnapban kémlel, és nem a múlton borzong. És ha szabad ennél a párhuzamba állításnál tovább időznöm, akkor azt is mondhatnám, hogy Woytinsky könyve annyit jelent a gazdasági anarchia irodalmában, mint a *Nyugaton a helyzet változatlan* a háborús regények tömegében.

Legmegkapóbb, hogy tényeket és számokat ad, és nem tart hosszas védőbeszédet a halálraftélt Európa érdekében. Nem szónokol, nem agitál az európai egyesülés szükségessége mellett, hanem szárazon és józanul felsorakoztatja a tényeket, s a végén egyszerűen, a legtermészetesebb hangon jegyzi meg, hogy a jólét, a béke, a tömegek szociális fejlődése csak Európa egyesülésével érhető el. Más kiút nincsen.

Woytinsky Saint-Simonból indul ki, aki már 1814-ben hangoztatta Európa népeinek egyesülési szükségességét. A saint-simoni gondolat egy századig sápadt álom maradt, amikor a világháború gigászi erejével még ezt a rejtett álmot is összetépte. De a nagy francia géniusz utópiája a rettenetes rombolás után ismét feléledt, mint özönvíz utáni szivárvány. Coudenhove-Kalergi Páneurópa-eszméje lassan tért hódít az előítéletek bástyái között, és ma már kilépett az utópiák ködéből. Ennek az egyesülési eszmének azonban Woytinsky szerint rettenetes ellenáramlatokkal kell megküzdenie: anyagi érdekek, nemzeti önzés, irigység, gyanú, félelem és bosszúállás gáncsolják az évszázados gondolat valóra válását. A nehézipar, a fegyveripar tőkéje sajtókat és politikai pártokat tart fenn, és „közvéleményt” formál, hogy profitját és fejlődését biztosítsa. Woytinsky azonban nem helyesli mindenben Coudenhove Páneurópa-elgondolását, mert Coudenhove Nagy-Britannia és Oroszország nélkül gondolja megvalósítani a nagy egyesülést, míg Woytinsky a Kelet és Nyugat eme két hatalmas pillére nélkül nem hiszi, hogy fel lehetne építeni az európai népek összekötő hídját.

Woytinsky megvizsgálja az európai gazdasági életet, annak viszonyát a világ gazdaságához, a népességi viszonyokat, Európa élelmezési és nyersanyagproblémáját, a kivitel és a gyarmatok problémáját, végül pedig a gazdasági fejlődés lehetőségeit vizsgálja számok, sémák, szemléltető táblák és görbék segítségével. Nincsen olyan állítása, amely ne számokra és tényekre támaszkodna, mégis minden problémának megoldása sztereotip módon ekképpen hangzik: Európa egyesülése!

Néha megdöbbenünk a tények fejlődést gáncsoló erejétől, máskor csodálkozunk, hogy mennyi vak, kicsinyes, önző érdek gátolja a legegyszerűbb és legtermészetesebb megoldásokat. És mikor végigolvastuk ezt a könyvet, naivan és boldogan hisszük, hogy ezeknek a tényeknek világos felsorolása, csoportosítása és bizonyító ereje meg fog győzni minden államférfiút, az egyesülés minden rövidlátó, de jóindulatú ellenzójét. Mert annak, akit anyagi érdekek nem zavarhatnak véleményének formálásában, be kell látnia, hogy a mai káoszról csak egy kivezető út van: az egyesülés. Nem az érzelgős pánhumanizmus diktálja ezt, hanem a száraz, hűvös racionalizmus. A mai Európa testét száz és száz pánt, béklyó, kötelék vágja, bénítja, zsibbasztja és fojtogatja. Petrović Veljko szavai jutnak eszembe, aki

a *Dunai konföderáció* című cikkében így ír: „Vitathatatlan, hogy a modern szellemi kultúra és a materiális civilizáció törekvése az, hogy az államok határai ne legyenek többé béklyók, amelyek az emberiség húsába vágnak, és meggátolják annak vérkeringését, hanem éppen ellenkezőleg, az eddigi határok legyenek az egyesülés erei az emberiség szervezetében.”

Woytinsky könyvének címlapján Európa térképe látható: minden állam határait magas kőfalak jelzik, sőt még drótsövényt is húznak a kőfalak fölé. Kevés remény van arra, hogy a jóakarátú emberek fogják ezeket az égis érfő falakat lebontani, hanem valószínűleg azok a tények és számok rombolják le a bástyákat és sövényeket, amelyek Woytinsky könyvében felsorakoznak.

NYELVI PROBLÉMÁK

Három nyelv él, fejlődik és hat egymásra bánságunk északi részében: a szerbhorvát, a német és a magyar. Fejlődési irányuk, életképességük és életfeltételük azonban más és más. Első helyen természetesen a szerbhorvát nyelv áll, amely mind az iskolában, mind a hivatalokban egyre tisztább, erősebb és öntudatosabb életét éli. Az utolsó évtized alatt nagyszerű fejlődésre tekinthet vissza, szókincse tisztult (különösen feltűnő ez a bunyevácoknál), bővült, és a nyelvjárások elkülönítő törekvései lassan egy egységes eredőbe olvadnak. Ma vitathatatlanul az első helyen áll nemcsak elterjedtség, hanem ható- és életerő tekintetében is.

A német nyelv nálunk elsősorban tájnyelvekben él, s mint ilyen, erősen zárt, fejlődése ugyan lassú, de élete erős és kemény. A német lakosság anyagi jóléte és viszonylagosan magasabb életstandardja biztosítja a nyelv, az írás és könyvkultúra életét. A nyelvjárások így az irodalmi nyelvből kapnak felfrissülést és fejlődési lehetőségeket. Azonkívül a kulturális autonómia, a kultúrszövetségek nagyszerű szervezetsége és a legújabbban kiadott nagyon liberális német iskolarendelet is biztosítja a német nyelv életét és nyugodt fejlődését.

A magyar nyelv sorsa a legmostohább. Ennek egyik és nem utolsó oka mindenesetre az, hogy a magyar nyelv a mi vidékünkön nem él nyelvjárásokban, s így a dialektusokkal járó zártság, önállóság és

szfvósság hiányzik belőle. Hiányzik továbbá a nyelvjárásokkal kapcsolatos zamat, amely a kis népek életének egyik jelentős tényezője. Ez a sajátos, életet és jellemet jelentő íz magyarázza a kis népek szeretetét, csökönyös ragaszkodását ezekhez a mai életben gáncsot vető, nehézkes dialektusokhoz. (Jó példa erre Szlovéniában *Gottsche szigete*, ahol 17 000 ember a legtisztább, de az irodalmi némettől nagyon is elütő [. .] tájnyelvet beszél közel négyszáz esztendeje.)

A jugoszláviai magyarság nyelve városias, majdnem irodalmi, szóval nem gyökerezik mélyen a néplélekben, mert annak sajátos ízét nem fejezi ki. A pacseri és moravicai magyarok nyelvében talán még észrevehető a kun tájszólás, mint ahogy a Pančevo környékbeli csángók nyelvében is fellelhető a székely eredet, de már a Tisza melléki magyarok jászági tájszólását, avagy a Duna menti és baranyai lakosság somogyi dialektusának nyomait csupán a nyelvész találja meg.

A városok és vegyes lakosságú községek nyelve majdnem mindenütt tisztátlan. Találó volt egy szerb nyelvész állítása, hogy a mi vidékünkön egy nyelvet sem beszélnek tisztán, zamatosan. Ebben a tisztátalanságban megint a magyar nyelv kerül a harmadik helyre. A nyelvkincs sorvad, szerkezete ingatagga válik, az idegen elemeket könnyen felveszi, s így fejlődése bizonytalan, vagy nagyon is részleges. Sok tekintetben hasonlatos ahhoz a szépség és zamat nélküli franciához, amit a keleti zsidó görögök és kereskedők beszélnek, ahhoz a borzalmas angolhoz, amit India sok száz nemzete használ az egymás közötti érintkezésben. A nyelv a gondolatok zsetlen, bizonytalan és hibás kifejezési eszközévé válik.

Úton-útfélen hallhatjuk azt a vádat, hogy a jugoszláviai magyar sajtó nem tud magyarul. Még ha tekintetbe vesszük azt az általános mentő körülményt, hogy a sajtó schol sem szolgálja a nyelv tisztaságát, még akkor is helyt kell adnunk ennek a vádnak. Igaz, hogy az újságok anyagának nagy része hevenyészett fordítás, amely magán viseli az idegen nyelv szófűzéseit és szórendjét, de vaskos hibákat találhatunk önállóan írt riportokban, cikkekben is. Ennek nem kellene előfordulnia. Valamint azt se kellene közönnel szemlélni, hogy hirdetéseink hemzsegenek a magyartalanságoktól. Még a néhány szavas hirdetésben is találunk goromba hibákat, melyek néhol értelmetlenséget okoznak. (Jellemző volt például egy suboticei lapban

hónapokon keresztül megjelenő magyar nyelvű hirdetés, amelyben a Székely cég magát állandóan Sekeljnek nevezte.)

A nyelv élő és fejlődő valami, ami sohasem állapodhat és zárulhat le önmaga szabta határok közé. Igaz, hogy többnyelvű lakosaink százazrei szegényes kis szókinccsel, kezdetleges nyelvszerkezettel élnek le egyhangú életüket. A nyomorgó napszámos- és földmunkás-nép alig fejlődik, a szegény szállási szolgálknak nincs szükségük arra, hogy a fadinges rádióvételtől panaszkodjanak, avagy a gazdasági válságot magyarázzák frissebb, keresettebb szavakkal szépen csengő és gömbölyödő körmondatokban. De ez a szükség szabta nyelvi igénytelenség még nem szólhat a fejlődés ellen, mert az életnek mai, felfokozott üteme nem tűrhet megállást. Minden nyelvnek fejlődnie kell, különben szakadék támad a gondolat és a szó, a világ és az emberi értelem között. Új húrokat kell felhúzni a régi hangszerrre, mert különben alkalmatlanná válik, suta, hamis hangokat ad, vagy épp akkor nem ad hangot, amikor pengetni szeretnénk.

Az iskola, a sajtó, az irodalom lenne hivatva fejleszteni nyelvünket. A mi életünkben azonban nem ez az egyedüli nyelvi probléma, mert nekünk, kisebbségeknek, a hivatalos nyelvet is meg kell tanulnunk. Vannak, akiknél a nyelvtanulás nem okoz fáradtságot. Parasztjaink, szatócsaink, iparosaink sokszor csodálatos otthonossággal beszélnek a vidék két-három nyelvét, míg másoknál nehezebben megy a nyelvtanulás. A kisebbségi sors fokozottabb szellemi felkészültséget, szívóssabb munkát követel. Meg kell tanulnunk a hivatalos nyelvet, ha nehezen menne is, mert ezt az okosság és az élet parancsolja, viszont fejleszteni, ápolni kell anyanyelvünket, hogy alkalmas, modern hangszere legyen gondolatainknak. Nem szabad csodákra várnunk, hanem tisztába kell jönnünk azzal, hogy ehhez a felfokozott munkához önmagunkból kell erőt merítenünk, mert az iskola csak módot adhat a tanulásra, de energiát, szívósságot az élethez – alig. Irodalmunk, sajtónk még alig lehet hatással a szélesebb tömegekre. Ezért tisztában kell lennünk azzal, hogy az új életre senki sem fog megtanítani bennünket, senki sem ad hozzá hitet, erőt és hatványozott energiát.

AZ ÍRÓK CSONKA PARLAMENTJE

A PEN Klub varsói kongresszusán elhatározták, hogy egy regénydíjat alapítanak. A pályanyertes regényt pedig minden ország PEN Klubja a saját nyelvén adja ki. Országoként egy regénnyel pályáznak a klubok, és minden országnak egy szavazata van a díj odaítélésében.

Ennek a határozatnak fájdalmas hiányai vannak, mert Európa negyvenmillió kisbbségének írói nem juthatnak be ebbe a nemzetközi parlamentbe, ott sem aktív, sem passzív szerepet, jogot nem kaphatnak. Arra az eshetőségre ugyanis még gondolni sem lehet, hogy egy ország többségi írói egy idegen nyelvű, kisbbségi író regényét ajánlják a pályázatra, viszont a pályázati feltételek, az írók országokénti felosztása lehetetlenné teszi például, hogy egy cseh-szlovákiai szudéta német író Ausztria vagy Németország klubján keresztül érvényesüljön. Igaz, hogy vannak katalán, jiddis, alnémet PEN klubok is, de ezek csak nyelvi elkülönülések, míg a kisbbségi sorsban élő németeknek, magyaroknak vagy délszlávoknak például, akik jelentős irodalmi működést fejtenek ki, nincs módjuk és alkalmuk, hogy ebbe a tisztán nemzetközi egyesülésbe bejussanak. Pedig egy kisbbségi író a többségi kultúrák felé vezető hidak építésével mindenestre hivatottabb és lelkesebb munkása lenne egy nemzetközi egyesülésnek, mint az izolált többségi kultúrák munkása, aki az együttműködés, a hídépítés szükségességét nem érezheti az élet parancsoló erejével.

A PEN klubok országok szerinti felosztása hanyag és figyelmen kívül hagyás. Mistress Dawson Scott bizonyára nem tudott arról, hogy Közép- és Kelet-Európa nyelvi és kulturális határai nem kongruensek az országhatárokkal. A PEN Klub megalapítási évében, 1921-ben a kisbbségek kulturális törekvéseit asszimilációs elméletekkel ütötték el, így nem csoda, ha a PEN Klub alkotmánya hiányos lett. De ma már, tíz év után korrigálni lehetne és kellene ezeket a hiányokat. A PEN klubok országhatárok szerinti tagozódása vitathatatlanul igaztalan és erőszakos. A helyes megalapozás mindenestre a nyelvi felosztás lenne. A görögországi PEN Klub nem lehet az összes görög írók klubja, míg ellenben a görög PEN Klub maradtalanul összegyűjtheti a görög irodalom különböző országokban szétszóródó értékeit.

A PEN Klub legközelebbi kongresszusán, amely Budapesten lesz, korrigálni lehetne ezeket a felosztási igazságtalanságokat, mert a mai formájában csak a többségi frók nemzetközi egyesülése lehet, és ezért joggal nevezhetnők Mistress Dawson Scott alapítását az frók csonka parlamentjének.

IFJÚSÁG ÉS IRODALOM

Abban a felette érdekes beszámoló sorozatban, amelyet az *Erdélyi Helikon A mai európai fiatalság útja* címen megindított, s amelyben érdekes, olykor megdöbbentő képeket kapunk az egyetemi ifjúságok életéről, mozgalmairól, terveiről és tanácsalanságairól, Borsodi Ferenc beszámolója a jugoszláviai egyetemi ifjúságról szomorú, szinte lehangoló. Különösen a magyar diákok széthullása és szerveztlensége hat fájdalmasan. Ha ezzel szemben a romániai, de különösen a csehszlovákiai magyar diákok életét nézzük (a szudétanémetek nagyszerű szervezeteiről nem is beszélve!) a különbséget felmérni alig tudjuk, talán nem is merjük. Borsodi szerint a diákokat a magyar nóta, a bor, a bácskai virtus hozza össze a zágrebi kiskorcsmákban, különben mindenki magának él, és társtalanul küzd szigorúan racionalista céljaiért.

A mai fiatalság megszervezéséhez sok minden kell, s amint a beszámolóból látjuk, ezek a kellékek sok országban még a többségi diákságnál sincsenek meg. De a beszámolók azt is elárulják, hogy van valami, ami az ifjúság számára könnyen elérhető, de ami fontos tényező az ifjúság nevelésében, műveltségének, öntudatának fejlesztésében, világszemléletének tisztulásában, s ami különösen a kisebbségi fiatalságot érdekli: ez az irodalom.

Az irodalomnak ma már nincs az a tisztán művészi és esztétikai jelentősége, mint néhány évtizeddel ezelőtt, s mikor e cikkben az irodalom szót használom, nem gondolok a francia parnasszistákra, Stefan Georgéra, az angol praeraffaelistákra, s egyéb sápadt elefántcsonttornyokra. Az irodalom ma az étellel kötött frigyet, az igazi irodalom ma a horizontálisan és vertikálisan feltagolt népek belső és mindig eleven problémáit vetíti művészi formákba, s mint ilyen szerepe, jelentősége éppannyira társadalmi, kulturális, mint amennyire művészi. Az irodalom ad feleletet az irodalmi hovatartozás

kérdésére, az fakasztja a legtisztább szeretetet a nyelv és kultúra iránt, amelyben él, s amelyben kiélését mohón kívánja az ifjúság.

Az ifjúság azonban csak olyan irodalom felé fordulhat, amely népének életproblémáit hűen, közvetlenül, minden más érdek közbeiktatása nélkül adja. Nem véletlen, hogy az Ady-kultusz az utódállamok ifjúsága körében mélyebb, mint Magyarországon, mert Ady jelenti a harcot a hagyományos magyar úri osztályideológia, az államnacionalizmus ellen, Ady jelenti a faji adottságot, a népi nemzetiséget, az elproletarizálódott magyar sors vállalását. Az is természetes, ha inkább Móricz Zsigmond, mint Herczeg Ferenc könyvei után nyúl, s ha talán legelsősorban az érdekl, ami tájáról, népéről, szűkebb hazájáról szól. Ha már Franciaországban is divatja van a „petite patrie”-knak, – amint azt a Fondation Thiers közös nyilatkozata mondja –, akkor mennyivel több jogosultsága van ilyen regionális vonzódásoknak és szerelmeknek. Közép-Európában, az etnikai tarkaságok között. Érezhető, hogy a mai ideológiai káoszban az ifjúság valami biztosabb alapot keres, öntudatosan vagy öntudatlanul keresi érzelmi, népi hovatartozását, a szülői kezet, amely vezeti, az anyanyelv zenéjét és varázsát, mely emléket, vigaszt, vágyat, kiélési formát és a gondolatok tisztább életét jelenti.

A mi ifjúságunk is mohón keresi vágyainak, panaszainak tisztább kiélési formáját: az irodalmat. Ez a keresés – minthogy ifjúságról van szó – talán túlságosan heves, de ezt az aktivitást letörni semmi esetre sem helyénvaló. Ennek az aktivitásnak ugyanis két eredője van. Az egyik az új irodalom megteremtése. Mert a mai irodalomban kevés a ma és alig érezni még a petite patrie életét, a nép, a táj lélegzését. Ezeket a hiányokat az ifjúság talán ösztönösen érzi, ezért akarja megteremtetni az új, az életesebb, földszagú és újonnan formált lélekbe gyökerező irodalmat. Sok ellendülés, formátlanság, zavarosság van ebben a kísérletezésben, de a szándék tiszta, nemes és hatalmas, ezért valószínűleg megtalálja a legjobb formáit. A másik ok a túlcsondult szeretetben keresendő. Az ifjúság nem tud passzív olvasó maradni, ezért ő maga is részt kér az irodalmi munkában. Nem a hírnévért, még kevésbé anyagi előnyökért, hiszen ezek ma már egyre jobban eltávolodnak az igazi irodalomtól. Ennek a lelkes tenniakarásnak egyedüli oka az a buzgó szeretet, amely a magyar nyelv és irodalommal szemben az ifjúság részéről megnyilvánul. Éppen ezért az ifjúság irodalmi kísérletezése nem nevezhető régi

értelmeben vett műkedvelésnek. A műkedvelő szót ma már, mint mindent ebben a rohamosan változó világban, át kell értékelnünk. Manapság a fénytelen, hideg materializmus korában mindaz, amit a hit, az érzések tiszta, belső tüze hevít, ragyogtat, hatványozottan értékes. Ezért nem régi értelemben vett műkedvelőket tenyésztünk akkor, mikor azt a fiatal lelkeséget megbecsüljük. Ez a lelkeség tanúságtétel egy kultúra mellett, ragaszkodás, bizakodás annak jövőjében. Hit az irodalom és az élet szorosabb ígéretes kapcsolódásában, hit abban, hogy csak az irodalom teheti szebbé, nemesebbé, öntudatosabbá bizonytalan és csüggedős életünket.

A jugoszláviai magyar diákságnak semmiféle egyesülése és szervezetsége sincsen. Kívánatos lenne tehát, hogy legalább az irodalom hozná őket össze, és adná meg a tétován elinduló embereknek azt a biztos érzést, hogy olyan családkhoz tartoznak, amely sok fényt és értéket adott a világ irodalmának.

EGY IRODALMI VITA TANULSÁGA

Magyarországon most csúnya vita folyik két ellentétes világszemlélet és ideológia között. A régi, élettelen, mondhatni háború előtti eszmevilág és egy haladó, új tartalmat kereső irodalmi csoport között. Egyrészt válságról beszélnek, a magyar lélek válságáról, a kultúra átértékeléséről, egy új, európaibb magyarság születéséről, másrészt faji jellegről s az akadémiai, nemzeti kulturális program örökérvényűségéről és tökéletességéről. Ez az akadémiai hang úgy hangzik, mint valami régi-régi fonográf, mely a mai tökéletes reprodukáló gépezetek mellett határozottan mulatságosan hat. Ez a fonográf természetesen mit sem akar tudni Adyról vagy az új magyar szigetek irodalmáról, hanem régi, sárgult tankönyvek közhelyeit ismételteti csökönyös önelégültséggel.

Pedig az idő száguld, szinte rekordot javít a száguldásban, új életek születnek, s új tartalommal telik meg a lélek. Az igazi irodalom ma már nem esztétikai normák és akadémiai tagság felé törtet, nem célja már a l'art pour l'art vagy a történelmi héroszok elnagyolt eszményítése, az irodalom ma az életet adja, azt akarja adni, s azt kell hogy adja. Az új élet arca merőben elüt a régitől. Ez a két arc néz

most egymással farkasszemet Pesten. Egyik sem érti a másikat, mint ahogy az élet nem érti a halált.

De ez az új élet, mely az irodalomban lüktetni kezd, még bizonytalan. Fejlődési feltételei hiányoznak, ezért önmagának kell teremteni fényt, meleget, levegőt, esőt. Építeni kell, a régi összedőlten udvarház romjaiból új hajlékot építenek, szerény, szegényes, dísztelen házacskákat, amelyben az új lelkek élni szeretnének. A régi, úri világ már elhervadt, mint nyári repkény a tornác oszlopain, a régi jólét már csak emlékezetben él, a henye, munkátlan napok elhullottak a nagy forgatagban. Építeni kell. Senki sem ad tervet, útmutatást, tanácsot, biztatást, az építkezés mégis folyik, a magukra maradtak maguk csinálják az új hajlékot, mert az idő sürgeti őket. Egyébként senki sem törődik velük. Senki sem hallja kopácsolásukat. Az öreg fülek süketek, a hiú öregek régi szabású szűk ruháikban nézegetik magukat a tükörben, nagy hangon vitatkoznak, a nemzet nevében beszélnek, de önmagukon kívül tulajdonképpen semmi sem érdekli őket. Ha az építők falai összedőlnének, az öregek nem rezzennének össze, tovább szónokolnának szűk ferencjósokjukban, a fonográf mindig ugyanazt a hengert recsegné.

Móricz Zsigmond volt az, aki észrevette az új életet, és szembe merte állítani a halottal, a vakkal, a sükettel. Meglátta a csehszlovákiai magyarság új kulturális életét, és azt állította, hogy az életesebb, európaibb, mint a hivatalos magyar kultúrpolitika. Azok már építenek, együtt menetelnek az idővel, míg Magyarországon az illetékesek nem akarnak tudomást venni az időről, Európáról, a változott világról, a kisebbségi problémákról, hanem aszott tervekkel, régi, háború előtti mentalitással akarják a lélek válságát és differenciálódását megoldani. A magyar irodalom hivatalos reprezentánsai erre megvédték az irodalom „faji jellegét” – Móricz Zsigmonddal szemben. De mi mégsem tudunk nevetni ezen a mulatságos eseményen, mert mégiscsak szomorú dolog, hogy azok az urak ott az Akadémián, Petőfi társaságában lemaradtak mindenről, ami életet jelent, hogy ennyire szűk meg vak horizontba zárták be öreg, kis lelkeket. És hogy végeredményben mégiscsak ezek az öreg kis lelkek beszélnek és cselekszenek a magyar irodalom nevében.

Az irodalom ma már mindenütt elszakadt az Akadémiáktól. Mégis az Akadémiák az irodalomért vannak, díjakat osztogatnak, öregeket választanak, mialatt az igazi értékek és ígértek, a te-

remtő erők és életek a főváros aszfaltján véreznek el vagy fordulnak fel hiányos táplálkozás miatt. Arra semmi remény sincsen, hogy az akadémiai irodalompolitika leszáll az élethez, segítségére siet az építőknek, az új életet kezdőknek. A fonográf hengerét nem cserélik ki. A Négyesy Lászlók, a Pekár Gyulák, a Juhász Margitok lezárták az irodalmat Arany Jánosnál, esetleg Reviczky Gyulánál. Ők nem látnak túl az Akadémiák hólyagos szemű ablakain, nem vesznek tudomást rólunk, az új életek kezdőiről, az új lelkek és új irodalmak gyenge karú, de fáradhatatlan építőiről. Értelmetlenül, üveges szemmel nézik, de nem veszik észre a márt, az új problémákat, melyeket már a változott világ diktál. Ők még mindig régi, kudarcos jelszavakat védelmezik csökönyösen, múzeumba kívánczoló, bokkrétás fegyverekkel. Milyen szomorú ez a lelketlen, tehetetlen, képzelet és horizont nélküli öregség! Ez az anakronizmus, ez a pókhálós hályog, mikor a ma elevenséget, fantáziát, ruganyosságot, akklimatizációt, messzi tekintetet követel!

Ez a vita számunkra egy fontos és eléggé nem ismételhető tanulsággal zárul. Azzal, hogy nekünk magunknak kell megteremtünk irodalmunkat és új kulturális életünket. Megértést, segítséget senkitől sem várhatunk, hanem józanul, egyszerűen, önnön erőnkől kell felépítenünk kis kunyhónkat, amely templommá válik, ha kultúránk otthonra talál benne.

DARVAS GÁBOR: MINDENT MEGFONTOLTAM ÉS MEGGONDOLTAM

A szerző sajátja. Újvidék-Novi Sad, 1931

A háborús regények keresettsége alkonyodóban van. Ma már nehéz újat és megrázót adni, hiszen a félelem, a rettenet minden árnyalatát és összeállítását feldolgozták, elgiccstették és ellaposították a konjunktúra felszaporodott frói. Ma minden háborús könyvet fanyar előítélettel és felfokozott igényekkel veszünk kezünkbe. Remarque, Renn, Zweig, Chevalier után nehéz újat és érdekeseget adni.

Darvas Gábor háborús, illetve hadifogolykönyve mégis újat ad. Nem *Szibériai garnizont*, nem *A nagy kádert*, hanem a háborúnak egyik legborzalmasabb részletét: a szerb visszavonulást 1915 telén

Albánián keresztül. Ez annyira borzalmas és förtelmes téma, hogy a szerb írók se mertek komolyan hozzányúlni, egyedül Nušić, a neves vígjátékíró írt néhány patetikus, fájdalmas részletet, amelyben az elvesztett haza nagyobb szerepet játszik, mint a heteken át éhezõ, vánszorgó s elhulló ember. Darvas Gábor se akar ennek a pokolnak igazi költõje lenni, hanem szelíd, olykor romantikus krónikása néhány magyar hadifogoly életének, halálának a szerbiai Valjevótól Szerbián, Albánián, tífuszon, kolerán, mezítlbas gyalogláson, hajón, olasz internáltságon, rémes ragályokon és õrjító éhezéseken keresztül egészen a francia hadifogságig.

Darvas Gábor kissé naivan indult el a háborúba. Csalódásai csak akkor szakadnak rá, mikor szerb fogságba esik. Könyve elején számos vitát, bölcselkedést találunk a háború ostobaságáról és embertelenségérõl. Késõbb azonban belátja az író, hogy ezt a tételt nem kell magyarázni és propagálni, a háború igazságtalanságáról felesleges dolog bölcselkedni, ezt a célt legjobban maga a háború szolgálja. Az események pusztá, hangsúlytalan elbeszélése hatalmasabb propaganda száz békeszózatnál és sokkötetes pacifista bölcselkedésnél. Barbusse *Feu*-je százszor jobban szolgálta a béke ügyét, mint *Clartéja*, amelyben pedig nagyon értelmes és megkapó okoskodások vannak a tömegöldõklés céltalanságáról, haszontalanságáról és embertelenségérõl. Darvas, mint említettem, elcinte még magyaráz és okoskodik, a csalódás keserûségével ítéli el az osztrák–magyar katonai rendszert és szellemet, a valjevói kórházban, a tífusz utáni hetekben idõ is volt rá, egy finom, orosz orvosnõ alakja leng a delíriumban vergõdõ betegek között, késõbb szerelmi regény kezdõdik Masával, a tiszta szenvedélytõl izzó szerb leánnyal. De aztán jön a visszavonulás, a mindennapos életmentésen, illetve életmeghosszabbításon kívül másra nem jut idõ. Albánia, éhezés, esõ, lyukas bakancs, vánszorgás, korgó gyomor, végre Valona, majd kolera, éhség, tömeghalál, az egyik kordélyban koleras emberhúst főznek az éhségtõl megtévelyodottak, majd dantei kép, amint sok ezer halálfejtõ és haláltekintetû hadifogoly egyszerre akar a kis olasz pontonba kerülni, mert ez jelenti számukra az életet, a túlsó partra jutást, az olasz hadifogságot, a megmenekülést! Azután Isola d'Asinaria, szomjúság, kolera és ismét halál, majd behajózás egy francia hajóba, amely francia földre viszi a többszörösen megtizedelt magyar hadifoglyokat.

Darvas Gábornak ez az első könyve, rettenetes élményei csináltak belőle író, sőt teljesebb embert. Csodálatos gördülékenységgel, egyszerű, fzes magyarsággal beszéli el útját a pokol sok bugyrán keresztül, de élményei egyúttal nagy emberi értékeket hoznak fel lelkéből, tiszta, nemes humánusmot, amely alakjainak meghitt, szinte szuggesztív melegséget ad. Romantikus hajlandósága néha elfogulttá teszi, ezért alakjai vagy tökéletes odaadó barátok, vagy gonosz és kegyetlen ellenségek lesznek. Sok melegséggel ír az egyszerű szerb parasztról, akiben a gyűlöletnek semmi nyomát se látja, míg a boche-ozó francia orvosok iránti ellenszenvé szinte csillapíthatatlan. Mégis, minden romantikus hajlandóság mellett, illetve ellenére Darvas az életet adja, azt az életet, mely soha oly bizonytalan, olyan értéktelen nem volt, mint a fogságban töltött ideje alatt, de amelyhez mindannyian olyan hősiezen és makacsul ragaszkodtak, mint bátor gyerekek, akik már sejtik az élet titkos értékét és a halál ürességét. „Nem a harcmező szüli a hősöket, hanem a szenvedés” – írja jelígenek könyvének elejére. Ha ezt a megállapítást elfogadjuk, akkor hősökké kell avatnunk azokat a délre sodort magyar fiúkat, akik talán a szenvedésnek legborzalmasabb változatain vergődtek a rettegett halálba vagy az eltorzult arcú otthoni életbe.

Kár, hogy az utódállambeli magyar könyvterjesztés szervezetlensége miatt Darvas könyvének csak a Vajdaságban van megérdemelt, szokatlanul élénk sikere.

KI JÖN EFTIMIU UTÁN?

Eftimiu Victor román írónak *Prométheusz* című verses drámáját a múlt hónapban mutatták be Budapesten. A sajtó és a közönség lelkesen fogadta a darabot, de ennek a lelkesedésnek és elismerésnek csak egy része illette a kitűnő drámát, a lelkesedés másik része annak az öröndetes ténynek szól, hogy egy budapesti színpadon végre egy román darabot is előadtak. Ez a jelenség biztató jel, amely egy új jövőt, új irányt, a lelkek megbékülésének korát jelzi, ezért kell ennek az új jelenségnek sikerét az új irány sikerének is tekinteni. „A kultúra és a béke útja ugyanaz, és ezen az úton minden lépés előre – egy lépés a jobb jövő felé” – állapította meg Szabó László, a *Pesti*

Napló kedvelt és okos cikkírója, mikor Eftimiu darabját, a háború után először előadott román darabot üdvözölte.

Az egymás mellett élő népeknek roppant fontos, hogy megismerjék egymást, hiszen az ellentéteknek legnagyobb része ferde előftételeken, félreismeréseken, téves és hibás megállapításokon nyugszik. Ha az egymás szomszédságában élő népek jól ismernék egymás nyelvét, kultúráját és lelki sajátosságait, sok ellentét és alacsony indulat meg se születne, a nagy világosság leperzselné a gonosz hajtásokat. Ennek a tételnek igazságát már sokszor hangoztattuk, a megismerés érdekében már sokat dolgoztunk és fogunk dolgozni, felesleges tehát, hogy ismételten hitet tegyünk és bizonyítékokat halmozzunk a nagy és tiszta igazság érdekében. Helyette egy kérdésre keresünk választ: lesz-e folytatása ennek az útnak, s ha igen, ki jön Eftimiu után?

Úgy tudjuk, hogy a budapesti színpadokon a háború óta két cseh fró darabját mutatták be (Karel Čapek: *R. U. R.* és František Langer: *Periferia*). Azután hosszú szünet következett Eftimiu múlt hónapi premierjéig. Nehezen indult és későn történt az első román darab bemutatója, de azért nem késett el. A mulasztottakat be lehet hozni, a vontatott tempónak elevebb lendületet lehetne adni, a lényeg mégiscsak az, hogy erről az útról, a megértés és megismerés útjáról ne térjenek le. Mi bízunk benne, hogy az illetékes tenni-akarók tovább mennek az elkezdett úton, hogy ezeknek a „szomszéd bemutatók”-nak folytatása is lesz, sőt reméljük, hogy legközelebb egy jugoszláv darabot fognak Budapesten előadni.

Mindjárt konkrét javaslattal is szolgálhatunk.

Nagyon alkalmas lenne például a magyar színpadokra Manojlović Todor *Centrifugális táncosa*, a legjobb modern szerb dráma, amely Csuka Zoltán nagyszerű fordításában máris készen áll a budapesti színpadok számára.

Fontosnak tartanók, hogy Krleža Miroslavval, a horvát irodalom eredeti és erős tehetségével is megismerkedjen a magyar közönség. Forró levegőjű drámái a magyar színpadon is megrázó erővel fognak hatni.

Színpadi és közönségsiker tekintetében mindenesetre Nušić vígjátékai állnak első helyen. Nušić nagyszerű színpadismerete, vastag vonalú jellemkomikuma és eleven szatirikus kedve Pesten is biztosítják számára a kacagást és a tapsot.

Végül érdekes kísérletképpen Stanković Bora *Koštanáját* lehetne magyarul megeleveníteni. Ez a darab a vranjei hegyek illatát, a szenvedélyekben vergődő szerb lelket hozza színpadra színpadi furfang, beállítottság és ökonómia nélkül, de éppen közvetlensége, forró levegője és eredetisége miatt érdemel figyelmet és érdeklődést.

Belgrádban, Zágrábban és a nagyobb jugoszláv városokban már évek óta mutatnak be magyar darabokat, igaz, hogy olyanokat, melyeknek sikere szinte nemzetközi, mégis ezek a sikerek itt a szomszédban másképpen hatnak. Egy Ibsen- vagy Shaw-dráma bemutatójánál senki sem gondol a szerző hazájára, míg egy magyar premier mindenkinek a szomszéd országot, a pesti színházi kultúrát juttatja eszébe. A Pesten bemutatandó jugoszláv darabnak sikere se lenne egyedül színpadi siker, hanem ugyanakkor sikere lenne ez a kulturális megértést kereső iránynak, hiszen a kultúra útja a béke útja két nemzet között.

A *Fekete szárú cseresznye* nagy sikere a szerző kiváló színpadi rátermettségén túl ezekben a lélektani motívumokban, a béke utáni vágyban leli magyarozatát. A magyar közönséget mindenestre jobban érdekli az őt környező népek kultúrája, mint távoli népek egzotikumai. Ezért hisszük, hogy Eftimiu után sorra kerül egy jugoszláv darab is, hogy újabb lépések történnek az új úton, amely a megismerés, a megértés, a lélek tiszta és tökéletes békéje felé vezet.

MAGISTER: FILMTEKERCEK

Szomorú századok szomorú asszonyai.
Literária, Subotica, 1931

Érdekesen változó az a világszemlélet és meglátó erő, amellyel Magister a múltat forgatja és felidézi. Egy helyen önmaga vallja: „Az író úgy látja az eseményeket, mint lepergetett filmdrámákat, a tragédia főhősei érdeklik, azokkal szenved, mikor nyomon követi küzdelmüket, neki is fáj, ha kitűnik e küzdelem céltalansága, és osztozik örömeikben, hogy csak egy órára is, de sikert hozott nekik az élet.” Ez a fel-feltörő fájdalom és részvét, ez a sietve elsuhanó nap-sugár érdekes fény-árny játékot ad Magister írásainak, szeszélyes szaggatottságot, de amellet mély emberséget, s végül valami kis

lemondást, keserű, középkori igazságot: a szerelem csak bünt és bajt hozhat! És a történelmi szerelmek csoportosításából úgy látjuk, hogy az igazság az fró igazsága is. A különböző szemmel meglátott történeteknek ez a tanulsága közös.

Magister könyve tizenhat történetet tartalmaz, de mind a tizenhat olyan szerelemről szól, amelynek hősei sokat szenvedtek, csalódtak, bűnhődtek, sőt meghaltak szerelmük miatt. Innen ered a könyv fájdalmas leitmotívja: „Botlunk, szeretünk a magunk módján, de az életkaraván halad tovább, és eltapos az útjában.” Szomorú asszonyok, szomorú szerelmek lobognak el és hullanak a sötét avarba. És Dante jut eszembe e szomorú történetek olvasásakor, a pokol, ahol a húsban vétkesek sírva lengenek a hideg, szennyes szélben. A szerelem szerencsétleneit – peccatori carnali – ide-oda dobálja az örökös, őszi vihar, sehol sem nyernek megnyugvást, pihenést, vigasztalást. Magister könyve is Szemiramisszal, a nagy keleti királynővel kezdődik, amint Danténál is Szemiramisz a szerelmi bűnösök vezetője. Azután jönnek: Marcia, kiátkozott középkori királynék, Árpád-házi Boldog Margit, burgundi Mária, Erzsébet, a téli királynő, lady Wentworth, Adrienne Lecouvreur, Voss Júlia, Matild angol hercegnő, Karolina, a szicíliai király leánya, Flock Hermina, Stürgh gróf felesége . . . Valamennyien sírva lengenek, vergődnek a történelem véres viharában, és összezúzott szárnyakkal hullanak bele az Acheron fekete vizébe. A szerelem asszonyai. Szerencsétlenek. Szomorúak.

Magister tulajdonképpen szomorú dolgoknak tartja a szerelmet, és abban a harcban, amelyet a vér, a hús folytat a Törvénnyel és az Erkölcssel, mindig a hús a vesztes. „Che la ragion sommettono al talento” – Mert az értelmet a szenvedély alá helyezték – hogy Dante szavait idézzem ismételten. Ezek a tragédiák azonban nem a hús tragédiái dantei értelmezésben. Magistertől messze esik az erotika, a szenvedélyek, az ösztönélet túlértékelése, a szexuálpсихológiának mint alkalmazott tudománynak a túlbecsülése. Nemcsak a vér mozgatja asszonyait, hanem valami különös vágy a tragikus bukás és megsemmisülés felé. Éppen ezért vizsgáló modora és frói elgondolása egyéni utakon jár. A történelmet adja, tulajdonképpen hű is marad a történelemhez, de azt az emberi lélek titokzatosságával mélyíti, magyarázza, tarkítja és sokszor torzítja is. Másképpen nyúl Szemiramiszhoz, mint Lecouvreur Adrienne-hez, másképp Erzsébet-

hez, a téli királynőhöz, mint lady Wentworth-hoz. Feldolgozási módszere majdnem minden esetben más: néha csak tényeket jegyez fel, máskor futó képeket vetít, olykor lelki harcokat sejtet, máskor csak szeszélyes vázlatot tár elénk. Nem történetfró, nincs kiépített tudományos módszere vagy makacs tudományos tétele, melyet történeteivel illusztrálni vagy bizonyítani szeretne. Az eseményeket, a szerelmi történeteket nem nézi a szexuálpszichológia torzító üvegén keresztül, mely lencse minden életjelenségben lefojtott szexuális csírákat mutat, és teljesen távol áll attól az alacsony szándéktól, hogy érdekes „szerelmi” olvasmányt írjon fiatal vagy beteg képzelgők számára.

A történelmet nemes emberi módon eleveníti meg. A történelem életet kap kezei között, de ez az élet tulajdonképpen Magister élete, az ő együttérzése, szánalma, aggodalma, derűje és borzongása. A *Filmtekercek* írója lírikus természet, és ha nem tisztelné annyira a történelmet, alakjai kilépnének a történelemből, és önálló életet élnének. Ebben az esetben derűsebb, teljesebb sorsok és vidámabb asszonyok mosolyognának könyvében. De Magisternek fáj az, hogy nem másíthatja meg a történelmei, hogy nem változtathat a szerelmes asszonyok sorsán, akik nem találhatták meg azt a meghitt tűzhelytestet, ahol szerelmük nyugodtan, boldogan és zavartalanul elloboghatott volna. Írásaiban nem lázadzik a történelem ellen, csupán szelíd melankóliája érezteti az író fájdalmát az események kérlelhetetlen és változhatatlan rendje miatt.

Írásait aligha lehetne jobban meghatározni, mint ahogy szerzőjük őket elnevezte: filmtekercek. Magister írásmodorában, megjelenítőkétségében sok filmszerűség van. Nem pihen meg az eseményeknél, sohasem ad leírásokat, pepecselgető részletezéseket, a szerelem sietve lánghoz, és hamarosan kialszik a láng. És a vásznon már ott remeg a következő felvonás címe. Csak rávilágít a tényekre, a lelkekre, a szerelmi indulatokra és örvényekre. A film sietve pereg. A fénynek és árnyéknak szép, megkapó, de mindig sietős játékaik ezek a filmtekercek.

A sovány vajdasági magyar könyvtermés nemes és értékes könyvvel gazdagodott. Kár, hogy a könyv mostoha köntöse, zavaros tipográfia sehogyan sincs összhangban annak belső gazdagságával.

KOVÁTS ANTAL †

Többször felsötétlő sejtelmei tehát valóra váltak: el kellett mennie korán, és nem kapott megnyugtató feleletet arra a kérdésre, ami annyiszor visszatért verseiben: „Aki árván maradt, mit fog az csinálni?” A halál sokszor foglalkoztatta jó Kováts Antalt, számos versében emlegeti kötekedve, könnyedén, de azért büszkén, szinte dacosan ismételve, hogy nem a halál poétája.

*Az én dalom mind élethirdető,
Élet az elvem, nem a temető.
(Bevezető vers)*

Mégis elhunyt szerettei, a temető, a háború vérzivatarra erősen foglalkoztatja. A halál árnyékát mindig magán érzi, s legszebb versei azok, amelyekben a fájdalom, a kétségbeesés, a keserűség, az elmúlás keresnek rímet és egyszerű költői köntöset. Ezzel szemben életöröme költészetében nem buggyan fel olyan gyakran, olyan őszintén, de azért a családi élet derűje, kisfia és gyermekei gügyögése a szerelem egyszerű boldogsága, mint dalok és élmények ugyancsak megszólaltatják a „szív húrjait”. Érzésvilágának nem volt állandó alaphangja, jellemző színe vagy motívuma. Nyugtalanul hánykolódott, lobogott a felfokozott öröm s a fanyar, keserű lemondás között. Ezt a fájdalmas clair-obscurt, ezt az igazi magyaros sírva kacagást semmi sem tudta kiegyenlíteni Kováts Antal lelkében. A költészet is csak futólagos mámort hozott, de nem adta meg neki az érzések és álmok vigaszos világát.

Szélfd, idillikus képeket fest szülőföldjéről, a vén Dunáról, a szöke Tisza-vidékről, a bácskai faluról, a kukoricatöresről, de azért, mint majdnem mindenki, aki e tájon eljegyezte magát az frással, a dallal, az álmodozással, ő is elvágyódott. Önbizalma, tetteje magasra szökött ilyenkor:

*S a vágyak sasmadarai keringve
Úgy hívnak, csalnak más tájak felé,
Hol széles, nagy mezők felett
Másképp becsülik meg az éneket.
(Elmennék innen)*

Keserőséggel, sőt olykor haraggal tekint a törtetőkre, a henyélőkre, az újjgazdagokra. Egyik versében, *Tisztviselő a kirakat előtt*, olyan egyszerű, groteszk, fanyar humor lüktet, amely szinte eredeti fízt ad általánosan elismert formákat és fogalmakat tisztelő egyéniségének. Szegénységét, mostoha sorsát egyedül a családi élet örömei enyhítik.

*Engem amúgy kevés szerencse ért
De azt az érzést, amit akkor érzek,
Amikor két kis gyermekemre nézek:
El nem cserélném semmi kincsért.*
(Szegény vagyok)

Kováts Antal nem keresett újat a költészetben sem kifejezésben, sem mondanivalóban. Keserű és lobogó lelkületét a háború előtti magyar poézis formáiba és metaforáiba önti, a magyar nemzeti líra formanyelvét használja, régebbi verseiben még a népies dalformával próbálkozik. De konzervativizmusában hit van, tiszta, erős, mondhatnám, öntudatos hit. Nem tudom feledni azt a tiszta, dagadó, szárnyaló hitet, amely szembogarában lángolt, hangjában remegett, mikor a becsei Helikon estéjén alkalmi versét elszavalta. Ő mindig hitt költészetének erejében, és hitt gondolatainak igazában. Éppen ezért ezt a lángot, amely néha éltette, tüzelte, máskor kínozza és emésztette, sokra kell becsúlnunk rideg, kicsinyes, hitetlen napjainkban, a mi rideg, regétlen rónáinkon, ahol oly kevés láng melegíti és világítja meg a lelkeket.

Kováts Antal távozásával szívben és hitben szegényebb lett az amúgy is szegény vajdasági magyar irodalom.

KÉT BECSEI KONFERANSZ

I.

A Mi Irodalmunk estéjén

Eljöttünk önökhöz néhányan, hogy bemutassuk alkotásainkat, hogy tanulságot tegyünk arról, hogy érzünk, vágyunk, álmodunk, frunk és teremünk Bácska és Bánát lomha, józan földjein. Eljöttünk, hogy kapcsolatot keressünk, illetve régi kapcsolatainkat felújít-

suk. Önökkel, drága becsei úrnőink és uraink, mert mi nem magunknak, nem az irodalomnak akarunk írni, hanem a közönségnek. Mi csakis akkor hihetünk alkotásaink igazságában, jóságában és életrevalóságában, ha az önök lelkületéről visszaragyo az a fény, amit mi küldtünk feléje.

Ma már sok minden megváltozott, új tartalmat keres és talál a lélek, át kell értékelnünk életünk apró kincseit, az emberi elme minden valutáját, így többek közt az irodalmát is. Az irodalom ma már nem lehet öncél, nem élhet önálló, mondjuk, esztétikai életet, hanem kapcsolatot keres az ezerarcú, milliárd ráncsal barázdázott valósággal, mert érzi, hogy ha ezt a kapcsolatot nem találja meg, akkor a mai racionalista világban nincs létjogosultsága. Hatványozottan áll ez az igazság a mi irodalmunkra, amely már ezért sem élhet a valóságtól elvonatkoztatott életet, mert anyagi eszközei sincsenek meg erre, de meg sokkal mélyebb, életbevágó kulturális feladatai is vannak. Ezért a mi irodalmunk nem léphet ki a mából, nem szállhat el a Vajdaság daltalan rónáiról időtlen és talajtalan régiókba, hanem itt kell gyökeret vernie, ha nem is mindig és okvetlenül ebbe a földbe, de ennek a közönségnek a szívébe. Csak így lehet irodalmunknak reménye és joga az élethez, a holnaphoz.

Mi, akik ma este önök elé járulunk, és terméseinket bemutatjuk, nem tartozunk egy irodalmi irányhoz, egy meghatározott eszmei vagy stíluscsoportosuláshoz. Igaz, hogy mindannyian *A Mi Irodalmunk* munkásai vagyunk, de irodalmi hitvallásunk különböző. Ami bennünket összeköt, az az élet vallása, vállalása és megbecsülése. Mindnyájan egyek vagyunk abban, hogy a kapcsolatot minél szorosabbra akarjuk fogni. Egyek vagyunk abban, hogy nem önmagunknak, nem az irodalomnak, nem az irodalomtörténetnek vagy az esztétikusoknak akarunk írni, hanem a jugoszláviai magyar közönségnek. Ki akarjuk tapintani közönségünk vágyvilágát, az őt foglalkoztató problémákat, és ezeket akarjuk felidézni az irodalom nemes és mély tűzű tükrében. Lapunk, *A Mi Irodalmunk*, az élet tükré szeretne lenni, mert csak így remélhet érdeklődést, megértést és szeretetet.

Régi, rózsás, repeső emlékekkel jövünk ide a Népkör meghitt, vén falai közé, hiszen a Népkör három év előtti évfordulója a jugoszláviai magyar irodalom legszebb ünnepe volt. Ezek az emlékek ismét felélednek ma, mint ünnepi csillár, melyet hosszú szünet után

felgyújt templomunk gondos sekrestyése. Az emlékek újra ragyognak, duruzsolnak, muzsikálnak és lángot gyújtanak tágra nyílt pupillánk fenekén. Valahogy úgy érezzük, hogy régi tüzek fénye és melege éled újra ma este, s lelkünket ünnepi áhítat lengi át, mint liliumok illata a májusi templomot.

Mi, akik azzal a szándékkal jöttünk önökhöz, drága úrnőim és uraim, hogy kapcsolatot keressünk közönségünkkel, mi, akik gyökeret szeretnénk verni a közönség szívébe, azt hisszük, hogy jó helyre jöttünk. Úgy érezzük, hogy a múlt melege, megértése és szeretete az első szoros kapocs, mely lélektől lélekig vezet. Talán sikerül a ma estének egy újabb szoros, életes kapcsolatot teremteni az önök megértő lelke és a mi eszmevilágunk között.

A SZLÁV NEVEK HELYESÍRÁSA

Már jó néhány éve annak, hogy szegény jó Mikes Flórisról vitatkoztunk, hogy a szláv nevek szóvégződését *icsnek* vagy *itynek* írjuk-e. Vitánk nem zárult meggyőzéssel, megegyezéssel, mert mind-egyikünk megmaradt álláspontja mellett. (Mikes Flóris a magyarosabb hangzású *cs* mellett kardoskodott, míg én a *ty-t* képviseltem, mint a szóvégi *é* illetve *cirill ty* egycéntékküjt.) Noha egyikünk se fogadta el a másik igazát, vitánk mégsem volt meddő, mert rámutatott fonákosságokra, felemás frásmodorra, melyeket már egyszer ki kellene küszöbölni a magyar frásból. Ebben azután mindketten megegyeztünk, mindketten sürgettük a rendcsinálást, a helyesírás szabályának pontos betartását.

Azóta már évek múltak el, a helyesírási káosz a szláv nevek írása körül kissé tisztult, de még messze van a rendtől, a következetes és biztos ortográfiától. Még ma is ilyen szavakat találunk a magyar szövegben: Sava, Sombor, Split, Susak, Puschkin, Dostojewski, Iwanoff, Trotzki, Stalin stb. a helyes Száva, Szombor, Szplit, Szusák, Puskin, Dosztojevszkij, Ivánov, Trockij, Sztaljin helyett.

A magyar helyesírás alapja nemcsak a kiejtés, hanem a szó származása is, lehet, hogy a szláv nevek ortográfiájának zavarossága innen ered. A latin és germán nyelvek szavait ugyanis változatlanul vesszük át a magyar szövegbe, ezért furcsának tűnhetik, hogy a szláv nevek írásánál egyedül a kiejtést vegyük figyelembe. Ha Bordeaux-t írunk

Bordo helyett, Michelangelót Mikelangyelő helyett, miért ne írhatnánk Sentát Senta helyett, Turgenieff-et Turgenyev helyett? A helyesírás szabályaival nem lehet vitatkozni, hanem azok szándékát és szellemét kell kutatnunk. A latin írású nyelvek személy- és helyneveit változatlanul veszi át a magyar írás. Elsősorban vonatkozik ez a nagy nyugati nyelvek tulajdonneveire, mert ezeknek helyes kiejtésére a mindennapos élet, az általános műveltség is megtanít. New Yorkot mindenki Nyujorknak olvassa. Voltaire-t Volternek, Sevillát Szevillyának. Akinek ezekre az idegen szavakra szüksége van, vagy többször találkozik velük, az könnyen megtanulja kiejtésüket is. A kisebb népek nyelvénél azonban ez némi nehézségbe ütközik. Ki tudja például azt, hogy a portugálban a szóvégi *s* éppúgy ejtendő ki, mint a magyarban, holott a spanyolban mindig *sz-t* mondunk? Ki tudja, hogy a dán *y ü*-nek hangzik, hogy a norvég *a* legtöbbször *o*, hogy a holland *u* a magyar *ü*-nek, míg az *oe* egyszerű *u*-nak felel meg? Itt sokszor segítségünkre lenne a fonetikus írásmód, de oly ritkán van szükség ezekre a szavakra, hogy ezért külön szabályt felállítani teljesen felesleges.

A latin írású szláv népek tulajdonneveit szabály szerint úgy kellene írni, ahogy azt eredetileg írják, de itt akadályokba ütköznek a pontos ékezetek, amelyek különbben a helyes spanyol, portugál, norvég és dán írást is akadályozzák. A magyar nyomdák nincsenek felszerelve harminc-negyven idegen ékezetű betűvel, az író és az olvasó pedig, aki nem jártas abban a nyelvben, könnyen eltévesztheti az ékezeteket, s ezzel a szó értelmét és kiejtését is megváltoztathatja. Ha a szlovéneket latin írású szláv népeknek vesszük, akkor Ljubijana a helyes, de hogyan írjuk a dalmát tulajdonneveket, mikor a dalmát lakosság nem tisztán horvát, s mikor ma már minden horvát cirillül is ír? Ilyen kérdéseket boncolgatni kicsinyes szórszálhasogatás. Sokkal egyszerűbb és a magyar helyesírás szellemének megfelelőbb, ha a délszláv neveket úgy írjuk a magyar szövegben, ahogy kiejtik őket. Szóval inkább írjunk Lyublyanát, mert így mindenki helyesen fogja ezt a szót kiejteni. Ha a szláv neveket – eltekintve attól, milyen írást használnak azok beszélői – fonetikusan írjuk, akkor elkerüljük az ékezetekkel járó zavarokat is.

A magyar írás minden szláv nép pontos visszaadására alkalmas, ezért a magyarban nem állhat fenn az a német írásszokás, hogy a szláv neveket horvátosan írjuk. A németeknek nincs cs-je, ny-je, zs-je,

dzs-jc, ezeket a hangokat csak nehézkesen és tökéletlenül tudja a német frás visszaadni (*tsch, tj, sch, dsch*), ezért kényszerülve volt átvenni a horvát frásmódot. A magyar frás az orosz nyelv lágyágát is tökéletesen tudja érzékeltetni, ezért nem értem, miért nem beszélünk inkább Lenyinről meg a bolysevizmusról, mint Leninről és a bolsevizmusról.

Tudom, hogy általában a helyesírás kényelmetlen páncél, mely állandóan feszélyezi írásunkat. De a szláv nevek pontos helyesírása egyszerűséget és könnyedséget hoz. Ha minden szláv nevet úgy frunk le, ahogy kiejtünk, akkor nem érzünk nyugót és feszélyezettséget. Ezért jó lenne, ha a magyar tanítók, levelezők, írók, újságírók, szedők és korrektorok végre egységesen elfogadnák ezt a szabályt, és kigyomlálnák az irkákból, az újságokból, a könyvekből és a levelekből azokat a bántó, henye hibákat, következtetlenségeket és pongyolaságokat, melyek a magyar frásban éktelenkednek.

GYOMAI IMRE FRANCIA REGÉNYE

Imre Gyomai: Refoulement. Roman
Éditions du Tambouriu Paris

Hiszem, hogy még sokan emlékeznek azokra a meleg tónusú s éppen ezért az emlékezetben sokáig izzó frásokra, melyeket Gyomai Imre nyolc-tíz év előtt a vajdasági lapokban frogatott. (Előbb a *Bács-megyei Napló*, utóbb a *Hírlap* munkatársa volt.) Valami különös fze és fénye volt minden riortjának, valami sajátosan izzó frásmodor, mely új stflust ígért, új utakat, új állomásokat mutatott a fiatal újságíró holnapjában. Különös módon keverte a színeket, a szavakat, a különös valcerd mondatokat, és sokban emlékeztetett az akkortájt forrongó abszolút festészet színcsodáira és szuggesztív kifejezőmódjára. Azok, akik akkoriban Gyomai Imre frásaira felfigyeltek, a magyar nyelv új művészetét és varázslóját sejtették a fiatal vajdasági íróban. Ki hitte volna, hogy ebből a fiatal vajdasági íróból néhány év múlva francia író válik, akinek regényéről Frédéric Lafèvre, a *La Nouvelle Littéraire* főszerkesztője, a francia kritika egyik legnagyobb tekintélye hasábokat ír? Ki hitte volna, hogy vérenek nemes nyugtalansága és a sors szeszélyes árja Párizsban veti partra és ki hitte vol-

na, hogy gyökeret is fog eresztene az idegen talajban, hiszen jól tudjuk, milyen kevés hely van a nagy tehetségek és nagy érvényesülések számára a Szajna partján.

De hiába minden ámulás és találgatás, előttünk fekszik a tény: a szubotcai magyar újságírónak (aki tíz év előtt még alig tudott néhány francia szót) előkelő kiadású francia regénye. Ő írta, stílusa, írásának bővülő melegsége a francia szövegen is átűt, de ezt az írását már nem olvassák a szubotcai kispolgárok, az álmos bácskai falvak szatócsai és gabonaügynökei, hanem a francia könyv hűséges, milliós fogyasztói Kínában, Dél-Amerikában, Törökországban, Algírban és Franciaországban.

A *Refoulement* Oroszországban játszódik le egy asztraháni fogolytáborban. Majdnem csupa magyar fiú kerül össze, akik kedélyesen, kicsinyesen, bogarasan, gyerekesen és beteges vágyakkal élik egyhangú napjaikat. A tisztok otthona egy leányiskola Mihajlovkában, sétára és templomba is engedik őket, szóval viszonylagosan nincs is rossz dolguk, mindenki hódolhat apró furcsa, ferde és ártatlan szenvedélyének, amellyel mégiscsak meg lehet kurtítani a végtelen várakozást. Az egyik üvegből messzelátót csinál, és azzal kémleli a szemközti házak ablakait, sőt pontos órarendet is készít arról, hogy melyik ablakban mikor mi látható. A másik nyelveket tanul, néhányan tornagyakorlatot végeznek, hogy megerősítsék testi erejüket. Gerebély hadnagy, ez a vidám, eleven életművész ismeretséget köt a zsinagógában egy orosz lánnyal, Surocskával, sőt módot talál arra is, hogy éjjel kiszökjön, és felkeresse szerelmesét. Egy fiatal zászlós, aki alig múlt tizennyolc esztendő, s akit mindenki „gyerkőc”-nek szólít, boldogan hordozza magában nagy élményét, első nagy szerelmét, s alig várja, hogy hazakerüljön, s elvehesse gyönyörű Elláját. Szobatársa Kovács Gábor hadnagy, aki egy szibériai fogolytáborból szökött, furcsa álmok és kényszerképzetek rabja. Beteges gondolatai még onnan erednek, mikor a tolsztoji fogolytáborban halomra hullottak az osztrák–magyar hadifoglyok. Kiütéses úfusz pusztított közöttük. A fogolytábor orosz parancsnoka, hogy a járvány ne terjedjen át a polgári lakosságra, a fogolytábort teljesen elzárta. Az életben maradt hadifoglyok nem temethették el halott társaikat, mert a csonttá fagyott földben nem lehetett gödröt ásni, éjjel azonban titokban egy barakkban halmozták fel a halottakat. Mikor Kovács hadnagy éjjel egy hullát cipelt a vállán a halottak barakkjába, és azt

ott ledobta, furcsa élménye támadt. Egy csupasz sovány vállba akadt a keze, amely felett egy kéjes és gúnyos női arc mosolygott. Rémülten ismert feleségére, vágyott és nagyon szeretett asszonyára ebben a céda jelenségben. Keze a kéjes mosolyú asszony torkára tapadt. Talán percekig tartott a küzdelem, talán néhány óráig, de végül is Kovács Gábor ujjai voltak a győztesek: megfojtották a tisztátlan asszonyt. De ezzel az eseménnyel nem zárul le a hűtlen asszony kényszerképze, többször viaskodik benne a félelem, az utálat, a szerelmi vágy, a tiszta és a bűnös asszony képe. Úgy hiszi, hogy az élő asszony, aki őt otthon várja, az másoknak adja oda magát, az vétkes és tisztátlan. Viszont az az asszony, akit ő a barakkban megfojtott, az a tiszta, hűséges feleség. Az ő kedvéért marad Oroszországban. Ezek a beteges téves eszmék egyre mélyebb és veszélyesebb alakot öltenek Kovács Gábornál, végül már azt hiszi, hogy a Gyerkóc menyasszonyának fényképe az ő tiszta asszonya. Az oroszok gyanúba fogják, hogy szerelmi kalandokba keveredett, mint Gerebély hadnagy, akit rajtakaptak, hogy éjjel Surocskához jár. Kovács furcsa viselkedése megerősíti az oroszok feltevését. Börtönbe vetik, ahonnan csak az orosz forradalom enged ki a téves eszméi között vergődő hadnagyot. Kovács első útja régi otthonába, az iskolába vezet. Este van, a Gyerkóc már alszik, de a lámpa ég, Kovács leül az asztalhoz, és előveszi a Gyerkóc menyasszonyának fényképét, melyet a börtönbe is magával vitt. Forró szavakat suttog a képet szemlélve, mert abban a hiszemben van, hogy az az ő „tiszta” asszonya. A Gyerkóc felébred, és borzadva látja visszatért szobatársát, de ugyanakkor feltörő örömmel ismeri fel menyasszonyának képét, melyet már oly régóta keresett. El akarja venni, Kovács azonban durván visszalöki.

– De hiszen ez Ella fényképe, hadnagy uram, ez az én képem! – kiáltja a Gyerkóc.

Kovács nem adja oda a képet, mert azt hiszi, hogy az ő tiszta asszonyát akarják tőle elvenni. Hamarosan harc fejlődik ki a két szobatárs között, és Kovács hadnagy megfojtja a Gyerkőcöt. Hajnalban többen látják, mikor lemegy a lépcsőn, és elhagyja az iskolát. Így tudják meg, hogy ő a Gyerkóc gyilkosa.

– Kovács volt a gyilkos! – állapítják meg a foglyok, mikor a Gyerkóc hulláját körülállják.

– Nem ő a gyilkos – szól csendesen az egyik.

– Hát ki?

– Azok, akik belőlünk gyilkosokat csinálnak!

Így fejeződik be Gyomai Imre regénye. A borzalom hulláma borzolja fel lelkünket, Kovács Gábor sötét, nyugtalanító alakja, a vágykomplexum dagadó, ágaskodó árnyéka a háború borzalmát szimbolizálják és példázzák vészes vigasztalansággal. Amíg csak a fogság kicsinyes fonákságait és néha-néha vékonyan csurgó derűjét szemléljük, talán elfelejtjük a háború mindenütt romboló erejét, mert a háború egyre csak pusztított, életeket, álmokat, idegeket, házakat és hiteket zúzott össze, mint végtelen kallómalom. Az, ami külső sérülések nélkül hullott ki a zúzógép alól, még nem jelent ép, emberi életet.

A vérzivatarban mindenki magába fojtja lázadozását, keserűségét, akarásait és egész vágyvilágát. Visszafojtani mindent, és mímelni a mosolyt, az életet – ez volt a háború hőséneke első feladata. Ezért választotta Gyomai Imre regényének címét a *visszafojtást, refoulement*, mert a fogságban mindenkinek magába kellett fojtani régi énjének vágyait, akarásait és igazi emberi életét. Ez a visszafojtás sokszor sikerült is, hiszen sokan kisebb-nagyobb testi és lelki rokkánással mégiscsak visszajöttek, de voltak olyanok is, akiknél a visszafojtás nem sikerült, akiknél romboló erővel szökött fel a vágyak, akarások, indulatok visszafojtott árja.

Kovács hadnagy esete a háború borzalmának ritka és értékes bizonyítéka. A sok háborús frás közül ugyanis eddig még senki sem dolgozta fel a fogságban kiburjánzott és lenyesegetett vágykomplexum tragikumát. Gyomai újszerű és megdöbbentő esettel illusztrálja a tömegőrület borzalmait. Ezzel rámutat azokra az eddig figyelembe se vett pusztításokra, melyeket a „visszafojtás” a fogságba kerültek millióinak lelkében véghezvitt. Nem mindegyik lett örült és gyilkos, mint Kovács Gábor, de sokaknak, talán mindegyiküknek gyógyíthatatlan belső sebeket, lelki zúzódásokat okozott a háború. Nem borult fel az egyensúly, de megrendült a hit az Emberben s az Értelemben. Ki tud még hinni annyi esztelenül felidézett borzalom, annyi rövidlátó gonoszság és embertelenség után az emberi jóságban és bölcsességben?

A *Refoulement*-ban az utolsó soroktól eltekintve nincs semmi célatosság, pacifista propaganda vagy bölcselkedés. Mégis ez a könyv, amely százazrek kezében fordul meg, nemes megjelenítő művészetével a béke ügyét szolgálja, mint Barbusse vagy Remarque könyvei, mert igaz, hites és emberi frás.

KOSZORÚ

A Magyar Könyvnap Könyve

Ez a hatalmas antológia, amely erdélyi, szlovenszkói és vajdasági írásokat gyűjt össze, tájékoztató szándékkal készült, be akarta mutatni a Magyarországon kívül élő írókat a magyar közönségnek. Olcsó pénzért hatalmas, közel négyszáz oldalas gyűjteményét adja az új államok legjobbnak hitt magyar írásainak azzal a céllal, hogy Magyarországon is megismerjék és megszeressék az erdélyi, a szlovenszkói és a vajdasági magyar írókat. Ez a szándék annyira nemes, a kiadó és a könyvkereskedők áldozatkészsége – akik az antológia olcsó és izlées megjelenését lehetővé tették – annyira megható és rokonszenves, hogy nehéz dolog gáncsoló sorokat írni a *Koszorú*-ról. De ha elismerjük, hogy a *Koszorú* megjelenésének ténye történelmi értékű és jelentőségű, akkor egyúttal kötelességünk rámutatni azokra a hiányokra, hibákra, aránytalanságokra, melyek formátlanná és hézagossá teszik a *Koszorút*.

Az antológia ötlete, úgy látszik, későn vetődött fel, az írások összegyűjtése és kiválogatása kapkodva, nyugodt mérlegelések és értékmegállapítások nélkül történt. Azoktól, akiktől már sok értékes írást olvastunk, most sápadt közepszerűségeket kapunk. Lehet, sőt valószínű, hogy ezért az írók maguk felelősek, mert idő már nem volt a kéziratok visszaküldésére, a hosszas levelezésre, s így a szerkesztő, akinek ízlése, műveltsége és szerkesztői rátermettsége minden vitán felül áll, kénytelen volt azokból a virágokból fenni a *Koszorút*, amelyek éppen rendelkezésére állottak. Ez a kisebbik baj lett volna, hiszen a sápadtabb, közepszerűbb írás is fróját adja, ha mindjárt nem is vasárnapi díszruhában. A súlyosabb gáncs az „elszámítás”, ami miatt sokfnyvi kiszedett anyag egyszerűen kimaradt. „A beküldött írások terjedelme áttörte könyvünk korlátait” – mentegeti magát a szerkesztőség, és a végén azok névsorát közli, akik kimaradtak. Szép névsor, pedig nem is teljes, mert sokkal több utódállambeli író maradt ki. De hát egy antológia sohasem lehet teljes, ezért ne keressünk pontos névsort. Azt azonban sehogy se tudjuk megbocsátani az antológia sietős, jóindulatú és rátermett szerkesztőjének, hogy a Vajdasággal oly mostohán bánt el, mint a mesebeli Hamupipókéval a gonosz mostoha.

Nincsenek megalomániás téves eszméink! Készséggel elismerjük, hogy a három ország magyar irodalma közül mi vagyunk a leggyengébbek, a legszegényebbek. De azért valami arányt mégiscsak be kellett volna tartani. Ebben az antológiában Erdély 311 oldalt kapott. Szlovenszókó 47-et, míg a Vajdaság 20, azaz húsz oldalt. Mi sokra értékeljük Szentimrei Jenőt, a kiváló erdélyi költőt és kritikust, nagyon tetszik kisregénye is, ami a *Koszorúban* megjelent, de talán ebbe az antológiába mégsem lett volna való egy 39 oldalas kisregény, egy erdélyi lírikustól akkor, amikor Szlovenszókó 47 és a Vajdaság 20 oldalt kapott. Mert könnyen ajkunkra tolakszik ez a keserű kérdés: hát az *egész* vajdasági irodalom *feleannyit* sem ér, mint Szentimrei Jenő? Nagyon szeretjük és becsüljük még Berde Máriát is, a nagyszerű erdélyi írónőt is, aki egy 34 oldalas mesével szerepel a *Koszorúban*. Miként a lírikus Szentimreiret nem jellemzi 39 oldalas kisregénye, úgy Berde Máriát, a „vallani és vállalni” merész hirdetőjét sem jellemzi ez a szép hosszú mese, amely 34 oldalt fogyasztott a nagyon is szűk helyből. 14 oldallal többet, mint az *egész* Vajdaság! Nem kicsinyeskedünk, és a tehetséget nem akarjuk oldalszámmal mérni, de ezt a kiáltó és fájdalmas aránytalanságot mégiscsak fel kell panasznunk.

A Vajdaság számára jutott húsz oldalon Csuka Zoltán, Gergely Boriska, Szenteleky Kornél, Sziráky Dénes Sándor és Szirmai Károly szerepelnek. Öten. A négy első verssel, Szirmai a *Mesemondó* című novellájával. Ez bizony szomorúan szegény kis tájékoztatása a magyarországi olvasónak a vajdasági irodalomról. Hol maradt Milkó Izidor, a vajdasági magyar irodalom díszje és doyenje, akit a hivatalos magyar irodalom is elismert akkor, amikor a Petőfi Társaság tagjai közé választotta? Hol maradt Borsodi Lajos, a magyar novella mestere, és Kristály István, a Tisza menti magyar sorsok és életek eredeti tehetségű, lobogó hitű elbeszélője? És hol maradtak a többiek, akik nem maradtak el az erdélyi tehetségek mögött, de akik mégsem kaptak helyet a *Koszorúban*?

Ez a mostoha, szinte alamizsnás húsz oldal szép írásokat ad, de nem adhat képet a vajdasági magyar irodalomról. A technikai elszámításnak, a sietős szerkesztésnek, a gyönyörű gondolat hebehurgya megvalósulásának mi adtuk meg az árát. Kevesen vagyunk, szegények vagyunk, de szegénységünk megkopasztottan került bele ebbe a gyönyörűnek tervezett *koszorúba*. Mintha azt

az öreg magyar közmondást kellene illusztrálnunk, hogy a szegényt az ág is húzza. Szegény vajdasági irodalmunkat még a *Koszorú* is.

NÉPIESSÉGÜNK

A háború után felébredt neonacionalizmus az irodalomban is megnyilvánulási formát keresett. Az írók érdeklődése népük, nemzetük felé fordult, egyre-másra jelennek meg a parasztregények, a vidékek, népszigetek irodalmi rajzai és feldolgozásai. Franciaországban, amely irodalmi tekintetben mindig irányítója volt Európának, sőt az egész világnak, populisme címen új irány alakul, amely a népet állítja érdeklődésének középpontjába, annak lelki világát és külső történéseit tükrözi vissza. Ezzel szemben áll a többé-kevésbé kozmopolita író irány, amely az egyre fejlődő nemzetközi életből veszi témáit, problémáit és alakjait. A populisme mindig azonos tájai helyett itt a szín minden fejezetben változik, s a szereplők legalább négy-öt nemzethez tartoznak. Ennek az iránynak nem kisebb képviselői vannak Franciaországban, mint Pierre Benoit, Pierre Mac Orlan, a két Tarand és a két Margueritte. Olyan hatalmas és gazdag irodalom, mint a francia mindig sok színt, értéket és törekvést egyesített. Jelenleg is számtala irány fonódik, kereszteződik a francia írás gyönyörű, pompás szövegeiben, amiből csak mutatóba ragadtuk ki a populisme és a vele ellentétes exotisme és internationalisme törekvéseit.

Azért éppen a *populisme* célkitűzéseit, mert a mi irodalmunkban is hívei és hivatottjai vannak ennek az iránynak. Ez érthető és könnyen megmagyarázható, hiszen a vajdasági magyar irodalom kis-méretű regionális irodalom, amely csak néhány esztendeje éli önálló életét. Ezért a talajba, a népbe ver gyökeret, illetve akar elsősorban gyökeret eresztetni a mi népies irányunk, mert azt hiszi és érzi, hogy úgy élhet és fejlődhet, ha a mi földünk táplálja, ihleti, ha a mi népünk olvassa. Olvasóközönségünk legnagyobb része közvetlenül vagy közvetve a földből él, problémája, gondja, álma, vágya tehát földhöz kötött, paraszti. Érdeklődési körén kívül esnek a messzi országok, az idegen emberek, akiknek érzésvilága előtünk érthetetlen, következőleg unalmas. Az igazi „jó olvasás” számára mégiscsak az, amely problémáival, vágyvilágával foglalkozik, amely olyan történeteket, élményeket ad, amelyek akár vele, akár másokkal ismerősei közül

megtörténhetek volna, amely olyan kulisszákat és képeket fest, amelyben saját földjére vagy falujára ismer. Vajdasági irodalmunkban tehát a populisme, ha nem is egyedül jogosult irodalmi célkitűzés, de nagyon fontos szükséglet, út, híd és vivőér, mert nélküle nehezen találunk meg a kapcsolatot közönségünk és irodalmunk között. Azonkívül tisztán irodalmi szempontból is érdekes lenne ennek a tájnak és ennek a művészi feldolgozása, mert a magyar irodalomban eddig vidékünknek nem volt költője és krónikása.

Ezzel szemben rá kell mutatnunk arra, ami a regionalizmus túlzásaira vezet. A nagy Rémy de Gourmont a vallon frókról írva találon mutat rá a regionalizmus hibáira és ellendüléseire. Sokan nem látnak meg más embert, írja, csak az ő embereiket. Ha véletlenül egy másfajta alak szerepel regényeikben, az halovány árnyékhoz hasonlatos, amelynek jelentéktelensége még jobban kiemeli a valónak kiválóságát. Azután rámutat arra a zártságra, szűk látókörre, amelyben csak a regionális regények lejátszódnak. „Mindig csak a fajt képviselik, és sohasem az embert.” Egy olyan olvasó, aki nem éli a vallon faj szigorúan körülbástyázott életét, nem találhat örömet, szépséget, értéket és érdekességet, mondjuk, Camille Lemonnier regényeiben.

Mi még messze vagyunk ilyen túlzásoktól, a mi népiességünk, a mi regionalizmusunk még csak most van fejlődőben, még nincsenek rajta vadhajtások. Senki sem akarja közülünk a legkezdetlegesebb amóbaéletet élni, körülhatárolódnai a szűk látókörben, és nem látni tovább az emberi lélek és kultúra óceánján. Mi egy hatalmas szervezet, az egyetemes emberi kultúra sejtjei lehetünk csak, amelyeknek esetleg sajátos szerepe lehet a nagy szervezetben, de ezek a sejtek önálló életet nem élhetnek. A mi népiességünk nem jelenthet tagadást, hanem építő erőt az emberi kultúra örök építkezésében. Messze vagyunk attól, hogy teljesen elzárkózzunk népünk – különben sem zárt – lelkivilágába, és elfelejtsük Európát, meg az örök katolikont: a nagy emberi egyetemességet.

A mi népiességünk csak híd lehet népünk és irodalmunk, népünk és a nagy emberi egyetemesség között.

KUNCZ ALADÁR

Pár perc előtt még az *Erdélyi Helikon* volt a kezemben, éppen Babits Mihály cikkét olvastam el benne Kuncz Aladár megrázó memoárjáról, *A fekete kolostorról*. Pár perc előtt még arra gondoltam, hogy miért olyan figyelmetlen és feledékeny Kuncz Aladár, miért nem küldötte el még eddig ezt a nagyszerű memoárregényét, amely talán a legértékesebb magyar háborús írások egyike? Azután egy kép ötlött eszembe, valamelyik pesti magazin hozta tavaly vagy tavalyelőtt. Ez a kép az internált magyarokat ábrázolja Noirmoutier-ban, vagy az Ile d'Yeu-n, amint színházat játszanak. Kuncz Aladár is közöttük volt, sápadt volt és szomorú, pedig ha jól emlékszem, valami vígjátékfigurát alakított. *A fekete kolostor* egyre jobban érdekelt és foglalkoztatott. Mindössze egy kis kóstolót olvastam belőle, ami az *Új Aurorában* jelent meg, s ami arról szólt, milyen volt 1918 karácsonya Ile d'Yeu kazamatáiban. Napokig betege voltam ennek a gyönyörű, rettenetes, emberi frásnak, amely a spanyoljárvány tobzódását és aratását a lelkileg és testileg megrokkant internáltak között oly egyszerűen, hűen, nyugodtan és közvetlenül írta le, hogy az olvasó személyes élményeként élte, borzongta végig a tizennyolcas Ile d'Yeu-i karácsonyt. Miért is nem küldi Kuncz Aladár a könyvét? – töprengtem, de megfelelő választ sehogyan se találtam, hiszen ő csupa figyelem, készség és odaadás volt. Elhatároztam, hogy írni fogok neki, és kissé neheztelő hangon elkérem *A fekete kolostort*.

A rádió közben pontos időjelzést adott, majd híreket mondott. Kissé felvettem a fejem, hadd halljam, mi újság?

– Kuncz Aladár doktor fró, az *Erdélyi Helikon* szerkesztője ma délután fél négy órakor eltávozott az élők sorából. Más . . .

A döbbenet mint szűkülő pánt szorult mellem és torkom közé. Pár pillanat előtti még nehezteltem rá, mert nem gondolt rám, s most már tudom, hogy fontosabb dolga akadt, mint távoli barátjának érzékenységére gondolni: össze kellett csomagolnia és elutazni egy titokzatos országba, amely túl van képzeletünk végtelennek látszó horizontján.

A döbbenet most fájdalomba csuklik, valami végigtépi a hárfa húrjait, és zúg, zokog, zivatarzik a lelkünk. Fátyolos szemünkkel nem látunk tisztán, mi mindent csomagolt össze Kuncz Aladár? Nem tudjuk áttekinteni, hogy Erdély mi mindent veszett benne. De

tény az, hogy Kuncz Aladár nélkül az erdélyi magyar irodalom ma nem lenne azon a nyugodt, biztos, öntudatos magaslaton, amely csodálatot és elismerést vált ki minden szemlélőből. Önélküle az irányok, a forrongó egyéniségek talán még ma is hadakoznának Erdélyben. Ő teremtette meg a békésebb atmoszférát, a tágabb horizontot és elsősorban annak belátását és elismerését, hogy minden magyar irodalmi törekvést közös mezőre kell hozni, a kisebbségi élet nevezőjére. Ezzel nem kívánt lehetetlent, hiszen a kisebbségi alap még nem jelentette a világszemlélet és művészi hitvallás megtagadását, hanem csak annak a ténynek elismerését, hogy alkalmazkodni kell az adottságokhoz, az új problémákhoz és kultúrfeltételekhez. És mikor ezt el kell ismerni, akkor nem lehet helye a harcnak, a tagozódásnak és csoportosulásnak. Így egyesítette Kuncz Aladár Erdély legkülönösebb felfogású és egyéniségű fróit a *Helikon* kebelében.

Jobban fel tudjuk már mérni azt a veszteséget, amelyet Kuncz Aladár nekünk jelent. Mert Kuncz Aladár széles látóköre felölelte a többi magyar kisebbséget is. A kisebbségek kultúrproblémáit lapjában állandóan felszínen tartotta, s nagy súlyt helyezett arra, hogy az utódállambeli magyar frók minél többször együttműködjenek. Úgy gondolta, hogy Erdélynek, a legerősebbnek kell magához ragadni a vezetést. Az Erdélyi Szépművés Céh könyvkiadási akciójába be szeretne volna vonni Szlovenszko és a Vajdaság fróit és könyv olvasó magyar közönségét. Lapjában nemcsak helyt adott az Erdély határán túl élő magyar fróknak, hanem állandóan összegező beszámolókat hozott az új magyar szigetek irodalmáról, kulturális törekvéseiről, a magyar színművészetről, a diákmozgalmakról, a megváltozott arcú magyar városokról. Sajnos, nagyszámú terve közül alig valósult meg valami, sok apró akadály gáncsolta a megvalósulást, de ő nem csüggedt, lankadatlan hittel vázolta a nagyszerű és nagyvonalú terveket, és meleg szíve, hatalmas műveltsége, emelkedett világszemlélete erővel, vonzósággal, bájjal és bölcsességgel aranyozta be remek elgondolásait. Még utolsó levele, melyet már súlyos betegen írt, anélkül, hogy betegségére valami célzást is tett volna, újabb terveket vet fel, s elevenen, bizakodóan tárgyalja közös kulturális és irodalmi problémáinkat. Nagyon szeretne volna, ha az *Erdélyi Helikon* ez évi marosvécsi tanácskozására Csehszlovákia és Jugoszlávia magyar frói is eljőnnének, hogy közös szempontjaikat tisztázzák és megbeszéljék.

Kuncz Aladár nem ment el Marosvécsre. Nem lehet már szószólója a *Helikon* tanácskozásain szép, átfogó terveinek, a közös magyar irodalmi frontnak. Marosvécsen az idén üresen marad a helye. Az írók nem fognak sokat beszélni, és halkabb lesz a hangjuk. Az üresen maradt szék döbbenetes és vigasztalan.

Nekünk se fog már többet hitet, gondolatot, tervet, megértést, elgondolást és szeretetet küldeni. És ha erre az óriási veszteségre gondolunk, azt kell mondanunk, hogy nagyon sokat vitt el. Nemcsak Erdélyből, hanem tőlünk is, ahol tulajdonképpen sohasem járt. De mindig együtt érzett velünk, ismerte minden irodalmi elindulásainkat, de a legtöbb bizakodást mégiscsak az ő nagyvonalú koncepciója és lankadatlan energiája adta. Gondolt velünk, szeretett bennünket, mert igaz, odaadó testvérünk volt.

Ezért testvérünket gyászoljuk benned, nemes Kuncz Aladár!

KÉT IRODALMI TERV

Két irodalmi tervünkről kell már most beszámolnunk, mert jelentőségükben áttörik a lap kereteit, mert a vajdasági magyar irodalom szempontjából fontos eseményt, új életformát jelentenek.

Első tervünk egy almanach terve, amely nemcsak *A Mi Irodalmunk* karácsonyi ajándéka lenne, hanem a vajdasági irodalom reprezentatív szemléje. Ebbe a vaskos, művészi kötésű könyvbe minden író termésének legjavát adja, szóval végül is ez az almanach őszintén, ünnepélyesen és frissen a mai jugoszláviai magyar irodalom képét adja. Mind befelé, mind kifelé be akarja mutatni fróinkat, illetve irodalmunkat.

Nem az első kísérlet ez az almanach ezen a tájon, mégis sok tekintetben újat fog adni. Egyrészt, mert a jelent adja, másrészt, mert szempontjai tisztábbak, öntudatosabbak. Messze vagyunk attól, hogy tökéletes teljességre gondoljunk a terv valóra váltásában. Tudjuk, hogy egy antológia sohasem lehet teljes, sohasem lehet kifejezett, az antoszok, a virágok megválogatásának szempontjai sem lehetnek merevek és kicsinyesek. Inkább a jellemző virágokat válogatjuk össze, s nem törekszünk a hiánytalan teljességre. Az előttünk megjelent almanachokból és az utóbbi évek magyar antológiáiból mindenesetre okulhatunk: tökéletesebbek szeretnénk lenni, ha már tö-

kéletesek nem lehetünk. Hű, igaz és kicsinyített tükörképet szeretnénk adni irodalmunkról, melybe minden igaz tehetség, minden jellemző szfn bekerül. De a tükörkép beállítása és kerete is művészi munkát követel. Szeretnők összhangba hozni a szelekció szempontjait az almanach belső tartalmával, az esprit locale-t a köntös művészetével. Tudjuk, hogy elgondolásunk nem valósulhat meg teljesen, hiszen nem vagyunk sokan, s nem bővelkedünk tehetségekben, mégis ez a seregszemle növelni fogja öntudatunkat, ha együtt találjuk értékeinket, ha kiérezzük irodalmunk igazi szellemét és a közönség meg a külföld is jobban meg fogja becsülni irodalmunkat, ha annak valódi, tiszteletet keltő képét kapja művészi keretben.

A másik terv más irányban keres új életformát irodalmunk számára. A nép körében eddig a legelterjedtebb s a legjobban megbecsült olvasmány a naptár volt. A naptárcsinálás azonban nem változott az idővel, s ma is abban a keretben, azon a nívón mozog, mint húsz-harminc év előtt. A naptárak alig akarnak tudomást venni a változott világról, arról az évszámról, amely fedelüket díszíti. Valami kopott, poros álnépiesség jellemzi olvasnivalóit, történeteiben nincsen lélek, nyájas, időtlen, problémátlan és gyökértelen világ mosolyog ezekben a kalendáriumokban. Az élettől éppoly messze vannak, mint az irodalomtól. Az a jámbor lélek, aki olvassa őket, talán mosolyog, de sohasem érzi az élet, a valóság szellőjét. Üres, múltó szórakozás az olvasás csupán, mely nyomot nem hagy az olvasó lelkén, mely érdeklődését, vágyvilágát, öntudatát nem ébreszti fel a kezdetlegesség tespedéséből.

A *Reggeli Újság* 1932. évi naptárába az irodalom is bevonul a százéves jövendőmondó és a gazdasági tanácsadó közé, hogy ezzel is szorosabb legyen a kapocs népünk és irodalmunk között. Egyszerű, tiszta és értékes frásokkal szeretné felkelteni a naptárolvasók érdeklődését és megbecsülését irodalmunkkal szemben. Mert ez lehet a helyes szándék, a helyes út: arra kell törekednünk, hogy a kezdetleges műveltségű olvasó is észrevegye vagy megérezze, mi az irodalmat csinálni, az életet megeleveníteni az frásban, azt az életet, melynek problémáit, alakjait, derűjét, felhőit ő maga is látja, hallja, érzi és éli. Talán ezen az úton közelebb jön hozzá az frás, a gondolat, a könyv s az egész kisebbségi magyar kultúra. Talán ez az az út, amely elvezet a kulturális egységhez és öntudathoz, amely irodalmunkat népünk lelki szükségletévé fogja tenni. Többször leírtuk már, és ez

alkalommal is leírjuk, hogy a mi kisebbségi irodalmunknak nem lehet célja a l'art pour l'art, a zárt művészi öncélúság, a mi irodalmunk nem beszélhet a kifinomultak tolvajnyelvén, nem lehet a kevesek, a kiválasztottak ritka életfűszere, hanem népünk kulturális szükséglete, lelkivilágának művészi tükörképe. Ezért rég hangoztatott elvünkhöz maradunk hűek, ha ezzel a tervvel a közeledést keressük a szélesebb tömegekhez, akik egyedül tőlünk várhatják szellemi nővőjük és műveltségük emelését.

Mikor ezeket a terveket a rengeteg tennivaló és a tespedő minden mindegy zűrzavarában felvázoljuk, nem hihetjük, hogy éppen ezek fogják rendezni és megoldani irodalmi meg kulturális problémáinkat. De igenis hisszük, hogy ezeknek megvalósítása szilárd pontot, kemény reális magot jelent a céltalan inogásban, amely közé aztán újabb hitek és akarások tömörülhetnek.

A FEKETE HEGYEK NÉPÉNEK BIOGRÁFIÁJA

Tíz kötet történetben

Mićun M. Pavičević: Crnogorci u pričama i anegdotama

A Fekete Hegyek népe Európa népei között társadalmi, erkölcsi és néprajzi szempontból egészen különleges helyet foglal el. Minden népnél, még a legparányibbnál is rétegeződik, osztályozódik az emberek tömege, s talán egyedül Crna Gorában volt ismeretlen a rendek kialakulása, az osztályharc, az úr és paraszt, a nemes és pór, a kiválasztott és elnyomott fogalma. Még jellembeli eltérések sincsenek olyan mértékben, mint a többi európai népnél, amelyeknél a társadalmi helyzet, a külső kényszerűségek rendszerint meghatározzák az egyén erkölcsi felfogását, etikai világszemléletét. A Fekete Hegyek népének tulajdonképpen közös erkölcsi alapjuk van, közös a felfogásuk a becsületről, a munkáról, a harcról, az életről, a kötelességről, úgyhogy adandó helyzetben mindegyik ugyanazt csinálná. Jellemük tehát éppannyira hasonlatos, mint szálás természetük vagy mindig egyforma viseletük. Mindegyik egyformán hős, munkás, bölcs és gentleman: csak egy közös típus él, s az eltéréseket egyedül a mennyiségi különbségek adják, de nem a minőségek.

A múlt század elején, mikor a forradalmak a feudalizmus roska-dozó várát döngették, az egyenlőség és a szabadság voltak a vezérlő jelszavak. Ez a két elv azonban sehol sem fejlődhetett egymás mellett a népek történetében, sőt úgy látszik, hogy ez a két fogalom ma harcoss ellentétben áll egymással. Az egyenlőség elvének keresztülvitele a szabadság elnyomásával jár (Szovjet-Oroszország), míg a szabadság feltétlen tisztelete az egyéni és társadalmi ellentéteket élezi ki (a nyugati országok és Amerika). Crna Gora talán az egyedüli ország a XIX. század társadalmi harcaiban, ahol ez a két eszme nem ütközött össze. A szabadság és az egyenlőség a Fekete Hegyeken zavartalanul élt egymás mellett, mint az Óperencián túl élő szerelmespár. Európának ezen a tenyérnyi földdarabján a társadalmi viszonyok egészen sajátos módon alakultak. A természet szűkkeblősége minden fiából harcost nevelt, kemény, derék harcost, akiben azonban a harcra termettség okos férfiassággal és bizonyos szabadszellelműséggel párosult. Náluk nincs romantikus és fanatikus hősiességről szó, hanem valami bölcs és gyakorlati harci készségről, amely küzdelmes életükhöz tartozik. Ezért nem lehet különbség közöttük, mindegyiknek harcosnak *kell* lennie, mert mindegyiknek azonos a sorsa, az életkörülménye. Senki sem lehet gyáva, senkinek sem lehet előjoga, a gyávaság, a tétlenség éppolyan ismeretlen náluk, min a férfiatlanság. Mindegyiküknek ugyanazt az életet kell élnie: a Fekete Hegyek életét. Ezért nincs osztály- és egyéni különbség Crna Gorában.

Ha másért nem, de ezért a roppant érdekes szociális jelenségért is érdemes közelebbről megismerni ezt a nagyszerű népet. És különösen akkor, ha megismerésére olyan bő, eleven és élvezetes anyag áll rendelkezésünkre, mint Mićun Pavičević tíz könyve a Crna Gora-iakról. Pavičević tíz kötetben megírta a Fekete Hegyek népének biográfiáját tudományos felosztás, skatulyázás és szárazság nélkül tízkötetnyi történetben és adomában. És ezekből a történetekből meg adomákból megismerjük népének múltját, jelenét, jellemét, életmódját, szokásait, erkölcsi felfogását és életszemléletét. Ez a néhány ezer eredeti történet mind megannyi mozaikkövecske, amely végül egy kis nép hatalmas biográfiáját adja. A Fekete Hegyek néperől több értékes tudományos munkát írtak már, de alig hiszem, hogy azok értéke felér Pavičević tíz kötetével. Azt hiszem, annak,

aki meg akarja ismerni és érteni a Fekete Hegyek népét, Pavičević könyveit kell elolvasnia. Ez a legjobb és legelevenebb biográfia.

Pavičević könyvei a legtisztább folklórt szolgálják: gyűjteménye ez a szájhagyományoknak, a történelmi emlékezőségeknél, kurta „anecdotes de geste”-eknek, melyekből villanásszerűen hull egy-egy fény sugar az igazi néplélekre, máskor megint az apró, jelentéktelennek látszó adomák mögött mélyebb, belső értelmek nyílnak fel, és ezeken keresztül pillanthatunk be a nép lelkivilágába. Azt mondhatnók, hogy egy különös, szinte újszerű világba kerültünk. Mint ahogy Crna Gora hegyei és kövei sem hasonlatosak a többi dolomit- és mészhegyekhez. Aki a Lovčent látta, az valószínűleg nem felejtí el annak sajáto, hatalmas és semmi máshoz nem hasonlítható kemény vonalait.

Ami megkapó, feltűnő és ebből a tíz kötetből első sorban megálapítható, az a Crna Gora-i lélek keménysége, férfiasága és tisztasága. A nyugati civilizáció apró, langyos fondorlatai és lágy ravaszkodásai éppúgy nem találnak talajra a Crna Gora-i néplélekben, mint ahogy kövei között nem vernek gyökeret a mimóza vagy a Cote d'Azur finom és buja virágai. Ezek után érthetővé válik az a furcsa tény, hogy a Fekete Hegyek lakóinak lelkében nincsen helye a szellemi ellágyulásoknak és mámoroknak. Népköltészetük is csak hősi tetteket énekel meg, de sohasem sír a hűtlen kedves, az elérhetetlen szerelmi gyönyörök után. Nekünk különösen szokatlan ez, hiszen a magyar népköltészetben, a magyar néplélekben a szerelmi bánat, a kedves utáni epekedés szinte vezető szólamot kap. Nem valószínű, hogy az Ancassin és Nicolette-ek szerelmi históriái, a lovag- és lantosokhoz századokon át virágzott nő tiszte, az amour courtois sokáig csengő provence-i dalai, de különösen a három évszázadon át nagyon is népszerű olasz pasztoralok friss érzékisége ne jutott volna el valami úton-módon a Fekete Hegyek közé. De itt schol sem talált visszhangra, a kemény, férfias Crna Gora-i lélekről leperegtek ezek a szerelmi szépségek, mint ahogy az illatos olaj sem ivódik be a sima márványlapba.

Érdekes egyúttal a Crna Gora-i lélek viszonya az istenhez és a valláshoz. Ezt is leegyszerűsíti, mondhatni problémátlanná teszi, mint a nőt és a szerelmet. Hisz Istenben, de a templom számára nem az Isten igazi háza. Kétkedik a szentek csodatevő hatalmában, noha a szenteket azért becsüli. Mindezek ellenére erkölcsi világ-

szemlélete a legtisztább keresztény erkölcs, sőt ez a morális alap keményebb, biztosabb, mint a többi – külsőségekben talán vallásosabb – keresztény népeknél.

A Crna Gora-iakat szívesen hasonlítják össze a spártaiakkal, de ez az összehasonlítás Pavičević könyvei után erőltetettnek, sőt olykor hamisnak tűnik. Spártában minden az államért és annak fegyveres védelméért történt, míg Crna Gorában ez a mindenek felett álló etatizmus szinte teljesen ismeretlen. A Fekete Hegyekben a legfontosabb társadalmi egység a törzs, melynek tagjai azonban korlátozás nélkül élik egyéni életüket. Úgy az egyén, mint a törzs, tudja kötelességét, tennivalóját, az állam nem szabja meg cselekvésük irányát. Találón írja róluk egyik ismertetőjük, Đuro Vilović: „Crna Gorában nincsenek hajóslegények, mindnyájan kapitányok, nincsenek napszámosok, mindnyájan szakmunkások, nincsenek famulusok, mindnyájan magiszterek.” Ez a nagyszerű individualizmus és vezetői készség szöges ellentétben áll a spártai alárendeltséggel és katonai fegyvellemmel, amely még a homoiósnak, a teljes jogú polgárnak sem adott szabadságot és önállóságot. A Crna Gora-iak edzett, kemény testét és lelkét – amely, talán hasonlatos a spártaiakéhoz – nem az állam, a törvény, a lükurgoszi alkotmány csinálta, hanem a belső, faji adottság. Náluk nem kellett a csecsemőket a Taigetosz hegyére kitenni, az ifjakat megostorozni, a férfiakat a szűsszitiák törvényei szerint megrostálni, a Fekete Hegyekben mindenki önmaga formálta kemény és nemes jellemét. Mintha Tacitus szavait illusztrálnák: a jó erkölcsök és a rossz törvények mindig többet érnek, mint a jó törvények és a rossz erkölcsök.

A Crna Gora-i nem fogad el semmiféle dogmát vagy törvényt, hanem maga alkotja őket. Erkölcsi és igazságérzete éppoly fejlett, mint felelősségérzete. Mindegyik született bíró, szinte csalhatatlan ítélőképességgel. Vannak történetek Pavičević könyveiben, melyek ámulatba ejtenek a Crna Gora-iak egyszerű, szellemes, de vitathatatlanul helyes, bölcs és méltányos ítélkezéseiről. Ítéletük nemcsak biztos, de gyors is. Amit ígérnek, azt feltétlenül betartják. A becsület szónak ugyanolyan értéke van, mint a legelőkelőbb londoni klubban. Mindenki vigyáz szavára, ígéretére, mert a becsület kérdése nemcsak az ő személyes ügye, hanem egész családjáé. Ezért a Fekete Hegyek között nem lehetnek tehetetlen, akarat nélküli tömegek, számon nem tartott névtelenek vagy felelőtlenek: ott minden-

kinek egyéni becsülete és felelőssége van. Mindenki érzi szavainak és cselekedeteinek súlyát, ezért szigorú bírálója önmagának, és megértője mások bajainak.

Kemény, józan, becsületes alakok élnek ebben a tíz könyvben. Vannak ugyan közöttük ravaszkodók is, akiknek azonban nincs cselekvési terük, mert senki sem veszi komolyan őket. A gúny elég gyakori fegyverük, amellyel éppoly gyorsan és ügyesen bánnak mint kardjukkal vagy puskájukkal. Beszédmodoruk egészen eredeti: tömör, ötletes és fordulatos. Gyakran rímekben beszélnek, ügyesen alkalmazzák a népköltészet vagy a *Gorski vijenac* sorait. Beszédjükben Njegos nyelvének gazdagsága, tömörsége, érces csengése és aforizmaszerűsége éled fel, mintegy igazolva a *Gorski vijenac* igazi népies lelkét.

A *Gorski vijenac* adta az első, művészi, eleven képet a Fekete Hegyek lakóiról, azok eredeti lelkivilágáról és néprajzi érdekességeiről. Njegos Petrović nagy költői egyénisége hatalmas művészi egységbe olvasztotta a külső etnográfiai képeket, a faji adottságokat, a felette érdekes erkölcsi tulajdonságokat. Gyönyörű keretbe illesztette képét, amelyen persze átüt bölcselmi és költői lelke.

Ezzel szemben Mićun Pavičević tárgyiasabb, reálisabb, tárgyilagosabb képet ad a Fekete Hegyek lakóiról. Sok ezer történetét, adomáját nem formálja, olvasztja, hanem mint mozaikkövecskéket higgadtan helyezi egymás mellé, mintegy tudva azt, hogy a jelentéktelennek látszó kavicsokból teljes, tökéletes kép adódik: eleven életrajz. Amíg Njegos Petrović munkája nagy művészi teljesítmény, s mint ilyen hatalmas történelmi festményekre, Jaques David vagy Antoine Jean Gros vásznaira emlékeztet, addig Pavičević munkája mindig egy termet betöltő mozaikhoz lesz hasonlatos, amelynek anyaga sok ezer apró színes kő vagy csempe, de amely végül is nagy, tiszta képet ad egy nép lelkéről és életéről.

Sajnos, ez a tiszta, heroikus kép, a Fekete Hegyek népének arculata ma már tűnőben van, a régi törzsek élete megszűnt, erkölcsi és földrajzi világuknak zártsága megtört, a harcok ideje elmúlt, a nagy Jugoszlávia magába olvasztja Crna Gora népét is, mint a löbbi délszláv törzseket, hogy megteremtse a délszláv népek egységét és szintetikus fejlődését. De azért érdekes és fontos ennek a népnek magas erkölcsi értékeit és lelki sajátosságait feljegyezni és számon tartani, mint a fémek keveredését az ötvözetekben.

Micun Pavičević friss és fáradhatatlan ebben a nagy munkában, a sok ezer kavics lelkiismeretes összehordásában, válogatásában, rendezgetésében és tárgyilagos összeillesztésében. Ilyen nagyvonalú és rengeteg szorgalmat követelő munkához csak a lelkes fajszeretet, a mély gyökerű hit adhat ennyi energiát és törhetetlen munkakedvet.

BERDE MÁRIA: FÖLDINDULÁS

*Regény két kötetben. Az Erdélyi Szépművés Céh
és a budapesti Atheneum kiadása*

A magasabb kultúrában élő népek társadalmi és politikai viszonyai mindig visszatükröződnek irodalmában. Elég talán, ha a Dreyfus-pör hatására, az olasz egység nagy költőire: Giustira, Carduccira, Olindo Guerrinire, Alcardira, vagy a lengyel és norvég irodalmak útjaira utalok. A politikai események és az irodalom közötti kölcsönhatás ezekben az esetekben szembeszökő. *Az új földesúr* sem ok nélkül Jókai legjobb regénye, a Bach-korszak utáni Magyarország ebben a regényben sejtette új életformáját és élettehetségeit.

A háború után decentralizált új magyar irodalmak sokáig tanácsalanelő állottak az új adottságok és lehetőségek előtt. Új irodalmi csoportosulások kezdtek formálódni az új országhatároknak megfelelően, de tartalmuk, eszmeviláguk, képzeletük, mondanivalójuk, látókörük sokáig a régi maradt, a régi pesti, centralizmusa miatt színtelen irodalom szelleme sokáig tipegett, tétováskodott az ifjú erdélyi, szlovén és vajdasági irodalmakban. A novellában kényelmetlenül megjelölni az időt, a helyet, nehéz, szinte megoldhatatlan dolognak látszott formát találni az új problémáknak, ezért sok bizonytalan, tétova, talajtalan frás születik az új korszak első éveiben. Legelőször a líra talál új hangot, új témát, új érzésvilágot. Az elbeszélők pesti történeteket, szerelmi históriákat mesélgetnek, ha mindjárt el is hagyják Pest nevét. Mások – különösen Erdélyben – a történelem díszletei és jelmezei mögé menekülnek, mert érzik, hogy örökös időtlen és talajtalan szerelmi históriákban nem adhatják az igaz emberét.

Az új idők igazán új frása sokáig vajúdik. Gulácsy Irén, Ligeti Ernő, majd Kacsó Sándor új témákat, a kisebbségi élet problémáit

kísérlik meg regényeikben kitergetni. Elfogultan, hiányosan, a vezércikkek pátozával. Nem urai mondanivalójuknak, nem tudják tiszta, teremtő művészi szemmel nézni az cseményeket. Félénkek, és nem tudják még, hogyan kell bánni az új anyaggal. Sokan talán már kedvüket is veszítik, mert azt hiszik, hogy nem lehet legyőzni az új anyagot, hogy igaz emberábrázolást, művészi teljességet nem lehet elérni. Végre Berde Mária két év előtt kimondja a jelszót: vallani és vállalni! Vallani és vállalni új sorsunkat, új életünket, új problémáinkat!

Ez a jelszó bő és hasznos vitát indított meg Erdélyben. Sokan azt kifogásolták, hogy miért éppen Berde Mária bocsátja útnak ezt a jelszót, aki eddig meséket, múltillatú, analízisgató szerelmi regényeket írt, de a jelen problémáihoz még ő sem mert nyúlni. A gáncsoskodóknak nem volt igazuk. Először, mert a jelszó igazságán és időszerezésén mit sem változtat az, ha éppen kimondója nem követi. A jelszó azért testet ölthet. Másodszor, mert a gáncsoskodás türelmetlen volt. Hamarosan megjelent a *Földindulás*, a legteljesebb, legmegkapóbb, legirodalmibb magyar kisebbségi regény. Berde Mária testet teremtett a szónak, vallotta és vállalta az új sorsot, az új életet, művésze az új életbe verte gyökerét, és úgy látszik, hogy művésze te megtalálta igazi talaját.

Berde Mária regénye Erdélyben, a román világban játszódik le. A Kathona család szomorú sorsát tárgyalja, az egykori gazdag és előkelő Kathona családot, amelynek birtokát felszabdalja az agrárreform, amelynek gyermekei elhullanak a háborúban, az álmokban, az eszmék, hitek, megalkuvások keservesen kavargó káoszában. Mégis: ez a regény nem hitetlen, nem csüggeszt, nem fullad keserű pesszimizmusba, hanem új utat mutat a holnapba, józan, göröngyös, de járható utat.

Tulajdonképpen három típust mutat be egymással párhuzamosan. Az első típust az irredenta Gyula és a rögeszmés Etelka képviseli. Lelkes, szertelen csodavárók, akik egyre jobban eltávolodnak a valóságtól, és fantasztikus álmok, csodás eshetőségek szívérványos kulisszáival bástyázzák körül magukat. Komolyan hisznek abban, hogy a múlt maradéktalanul visszatér, és nemsokára ragyogó csodák fognak ellátogatni Erdélybe. Mivel teljesen eltávolodtak a realitástól, az élettől, sorsuk kikerülhetetlen pusztulás: Kathona Gyulát a határon lövik le, Etelkát pedig csókönyös téves eszméi ölik meg.

A másik típus a gerinctelen megalkuvás típusa. Ezt Kathona Ila és vőlegénye, Zibai Iván mutatják be. Mindent feláldozni, csak hogy néhány holddal többet lehessen megmenteni. Eszközük persze nem kifogástalanok: álnok vendégszeretet, hazug pózok, szavak és figyelmesség, kacérság, éjszakai paktálás gyanús és gonosz lelkekkel. Majdnem minden eszköz jó arra, hogy a tönkrement Zilót, a fiatalok gondtalan jövőjét biztosítsa. Persze ez a ridegen materiális cél, amely minden erkölcsi kritikát és gerinccsúszást elvet, nem valósulhat meg. A Kathona-birtokot nem tudják megmenteni, a fiatalok gondtalan jövője kútba esik, Iván könnyen elhagyja Ilát, és hamarosan gazdagabb menyasszonyt talál. Ila más utakra tér, utoljára Kolozsvárott látjuk a román agronóm mellett. A szeretője, vagy a menyasszonya? – a szerző már nem felel meg erre a kérdésre, valójában az olvasót sem igen érdekli ez a kérdés, mert Ila sem hoz megnyugvást, megoldást az új életre, a megváltozott világba, az új lehetőségek közé. Mint élni vágyó és az élet problémáival nem törődő pillangó minden irány nélkül repdes a viharban.

A harmadik típus hozza a megnyugvást, a biztató jövőt. Ezt a típust Dane, a tanító képviseli, aki szívós optimizmussal, gerinces akarattal, józan előrelátással és tiszta, bibliai szeretettel minden célját eléri. Megmenti az iskolát, a beteg pap helyett ő lesz a nép pásztor, megmenti a Kathona-birtoknak utolsó maradványát, és elnyeri Kathona Klára, a legnemesebb és legmegértőbb Kathona lány kezét. Okos magyar és keresztény lelkiismeret irányítja a tanítót egyre emelkedő és fényesedő életével. Szeretettel és mély öntudattal viszi keresztül a terveit, amelyek első pillanatra talán merésznek látszanak, de türelemmel, szívóssággal, okossággal és szeretettel mégis valóra váltja őket. Mellette Kathona Klára adja az új élet megértőjét és megnyugtató vallóját. Ő maga mondja ki a végén a sokáig keresett nagy ígét: „Én úgy érzem, hogy mi, akik itt meg tudtuk őrizni magunkat, mindannyian összetartozunk.”

A régi világ összeomlott, a nagy birtok széjjel hullott, a régi élet-szemlélet hasznavehetetlen cserepekre tört a nagy változásban. Azok, akik nem látták meg az új horizontot, akik nem mentek tiszta öntudattal, szívós hittel és egyenes gerniccel a nagy kavargásban, menthetetlenül elbuktak. Akik nem látták meg a helyes utat, a szeretet útját. Szeretni mindenkit, de amellet érezni az összetartozás vigasztaló, testvéri érzését. Igaz, hogy ezt vallani és vállalni nem min-

dig kényelmes dolog, de csakis ezen az úton, ezen a sokszor hepehupás, keserves úton mehetünk nyugodt lelkiismerettel, egyenes gerinccel és bizakodós életörömmel.

Berde Mária a *Földindulás*ban elsősorban erre mutat rá, ezért a *Földindulás* regény volta szinte másodrendűvé válik. Típusokat állít egymás mellé, legújabb életünk típusait, amelynek elevensége, testiessége és tapinthatósága nemcsak megdöbben, hanem gondolkozásra is készítet. Ezek mi vagyunk. Ezek a kisebbségi magyarság ismerős típusai, melyek csak árnyalatokban, színekben térnek el egymástól, lényegileg azonban ez a három jellemtípus mindenütt fellelhető, ahol a magyarság kisebbségi sorsban él. Éppen ezért a *Földindulás* hatása nemcsak Erdélyben mély, formáló és teremtő hatású.

Berde Mária nagy mestere a jellemfestésnek, az alakok életes, meleg megjelenítésének. Különösen női alakjai megkapóak, közülük is kiválik Ila, aki a regény legsikerültebb, legelevenebb és lélektanilag is legbiztosabb alakja. A szerzőt elsősorban az emberek érdeklik, az országos eseményekre alig történik utalás, általános megnyilvánulások, tömegescemények és tömeghangulatok nem fordulnak elő a *Földindulás*ban. Szinte szokatlan, hogy nyelvi zavarokról és az ezekkel kapcsolatos keserűségekről nem esik szó, emberei mindig megértik egymást, noha sokszor nem is tudjuk, milyen nyelven beszélhetnek. Nem krónikása a kisebbségi élet eseményeinek, hanem elmélyedő rajzolója a kisebbségi léletípusoknak. A *Földindulás*ban nem látjuk a szomorú igazságtalanságok sűrítését és halmozását, mint a *Zátony*ban, ezért nem kerít hatalmába az a könnyfacsaró vigasztalanság, az a sivatagos reménytelenség, amely az öngyilkosok utolsó hangulata szokott lenni. A lényeg itt nem a sérelmeken és szomorúságokon van, hanem az embereken, ki hogyan viseli el az új adottságokat? Az események hatását vizsgálja, és nem az eseményeket. Mikor azonban látjuk, hogy vannak lelkek, akik túl mindenem vállalják a jelent és a testvéri összetartozás érzésével építik a jövődőt, megnyugvással, sőt bizakodással tesszük le a könyvet: ez az élet könyve.

Vannak könyvek, melyek nemzedékek érzés- és gondolatvilágát formálják át és teremtik újjá. Berde Mária könyvének is hasonló hivatottsága van. Azok a lelkek és lelki sajátosságok, amely bennünk és körülöttünk élnek, most világossá válnak, látjuk és tudjuk őket. A nagy káoszról határozott körvonalak bontakoznak ki. A *Földin-*

dulás közelebb visz bennünket a tényekhez, a tisztánlátáshoz, a megértéshez és a helyes út megvalósításához. Ezért nem lehet Berde Mária könyvét ma csak irodalmi mértékkel mérni, noha nagyvonalú szerkesztéséről, meglátó tehetségéről, megkapó, bájos képeiről és ízes, magvas, erdélyi magyar nyelvről hasábkot lehetne írni. De elsősorban mégiscsak az élet érdekel, az az ujjongó felismerés, hogy egy kiváló irodalmi alkotás eleven jelenünkbe vág utat, és új életformát mutat. Fontos lenne tehát, ha a *Földindulásnak* nemcsak Erdélyben lennének olvasói, hívői és megértői.

A KULTÚRA MINDENESEI

Kicsi, szegényes gazdaságban, ahol a gazda csak egy cselédet tart, ennek az egy cselédnek sok mindenhez kell értenie. A nagyobb gazdaságokban minden foglalkozási ágban megvannak a maga munkásai, kocsisok, juhászok, kondások, kertészek, belső cselédek, aratómunkások osztják fel a gazdasági munkát, mindenkinek körül van határolva a maga munkaköre, és mindenki szakmunkása lesz foglalkozási ágának. Aki a tehénekhez és a tejtermékek feldolgozásához ért, az szinte járatlan a veteményeskert művelésében, a lóápolásban vagy a külső mezei munkában. Egy kis gazdaságban azonban nincs mód és alkalom a specializálódásra, annak a mindenes cselédnek mindenhez kell értenie: a szántás-vetéstől kezdve az uborkaeltevésig. Maupassant valamelyik novellájában kedves portrét rajzol egy ily faktótumról, egy fiatal legényről, aki mindenütt feltalálja magát, minden munkát könnyen és kedvvel végez: ellátja az állatokat, vajat köpül, harisnyát köt, kosarat fon, libát tőm, gombát szárít, kocsit javít, falat húz. Igazi mindenes, aki nemcsak nem válogat a munkában, hanem minden dolgát úgy végzi, mintha mást se csinált volna életében.

A mi kulturális életünkben is a szükség ilyen mindeneseket teremt. Sajnos, nincs módunk arra, hogy szakmunkásokat neveljünk, nagyon is szegényes viszonyaink ilyen faktótumokat termelnek ki magukból. Persze a sokoldalúság külön tehetséget jelent, de úgy látszik, éppen a szükség teremti, formálja ezeket a tehetségeket, mert csodálatosan sok a sokoldalú tehetség az új magyar kulturális szigetekken. Sokaknak ez a jelenség talán visszatetsző, mert legelőször a

sekélyességet, a fölületességet látják meg a mindenességben, és nem tudják értékelni a munka meg a tehetség sokféleségét. Sokszor hallunk vágyakat és panaszos sóhajokat: miért nincs igazi kritikusunk, aki elmélyedne az irodalmi művek értékelésében, azok bölcselmi és esztétikai taglalásában, és aki mással nem is foglalkozna, mint kritikai tanulmányokkal! Miért nincs mesemondónk, Pósa Lajosunk vagy Benedek Elekünk, hogy gyerekeink mesék nélkül ne maradjanak? Miért nincs nyelvészünk, aki a rettenetes pongyolaságokra rámutatna, miért nincs művészetekkel foglalkozó esztétikusunk, aki irányt mutathatna gyermekcipőkben botorkáló képzőművésztünknek? Miért nincs igazi, nagy regényírónk, és miért nincs olyan írónk, akinek a népművelés lenne egyedüli feladata, hiszen ez legfontosabb kulturális problémáink egyike? És még sok jogos és kevésbé jogos miért hangzik fel nap nap után a kultúránk felett elgondolkozó emberek ajkáról.

A felelet egyszerű akkor, ha valaki át tudja tekinteni a tennivalók sokaságát, és belátja azt, hogy ennyi munkához milyen kevés a munka. Bizony, a mi kulturális életünkben nem lehet elmélyedni egy szakban, specializálódni egy bizonyos munkakörben. A tennivalók sokasága faktótumokat, mindeneseket követel. A lírai költő kritikus lesz vagy esztétikus, esetleg népműveléssel foglalkozó író, ha a szükség úgy kívánja. A vérbeli novellista verset ír vagy fordít, mert annak szükségességét érzi. Az elhivatott regényíró nyelvészeti problémákkal foglalkozik, a hivatásos szociológus esztétikai értekezést ír, ha az események ezt tőle megkövetelik. Így tehát a kultúra munkásai lassanként minden szerepet töltenek be, és a szegény gazdaság minden munkáját elvégzik, mint ahogy azt Maupassant novellahőse vagy a német Cartenlaube-regények Mädchen für Allea teszi.

Természetes, hogy a sokfajta munka nem engedi meg az elmélyedést. A tehetség, a teremtő energia szétforgácsolódik, elaprózdódik, de azért nem vész el, nem sikkad semmivé. A mű nem fogja hirdetni alkotójának lángelméjét vagy tehetségét, az elaprózott munkát még az se tudja számon tartani, aki azt csinálta, nemhogy az elfogulatlan szemlélő áttekinthesse, mi mindent is csinált a kultúra mindenese. A kisebbségi kultúrák mindenese nem lehet önző, nem lehet individualista. Tehetségét szét kell szórnia, mint az aprópénzt, nagy, monumentális tőkegyűjtésre nem marad idő és erő. Azt csinálja, amit éppen a szükség megkövetel, egyénisége nem élheti ki magát a nagy alkotásban, a flaubert-i értelemben vett oeuvre-ben,

hanem felolvad a nagy kulturális közösségben, a kollektívizmus egyéniségeket nem tisztelő eszméjében. Ha a nagy francia alkotók hasonló sorsban és jelenükben élnének, valószínűleg az ő csillogó szellemük sem ragyogna néhány mesteri szonettben, vagy olyan hatalmas regényben, mint a *Vörös és fekete* meg a *Bovaryné*.

Ezért a türelmetlen kérdezősködőket, az elégedetlenkedőket arra kérjük, hogy tekintsék át a kulturális tennivalók végtelennek látszó ugarát, és lássák be, hogy annak megművelésére mindenesek valók és nem szakmunkások, mert akkor alig lenne valami is elintézve. A régi, alaposágot követelő mentalitásból engedni kell, és meg kell becsülni a mindenes sokoldalúságát, nem pedig a sokoldalúság elmaradhatatlan velejáróját: a felületességet gáncsolgatni. Ne hatalmas munkákat várjunk, hanem sok munkát, sok apró teljesítményt, amely a kulturális nívót a maga teljességében és nemcsak egy-két pontján emeli. És kívánjuk, hogy faktótumaink minél több kulturális kérdést és tennivalót oldjanak meg sokszínű tehetséggel, soha nem lankadó lelkesedéssel, mint az a bizonyos Maupassant-novella mindense.

KAZINCZY FERENC

Augusztus 23-án volt száz esztendeje, hogy Kazinczy Ferenc utazása közben kolerában meghalt. Ez a századforduló emlékezésre, elmélyedésre készítet, hiszen Kazinczy volt a magyar nyelv és irodalom legaktívabb, legjelentősebb alakja a tizenkilencedik század vajúdjós éveiben. Nélküle nehéz lenne elképzelni a mai magyar nyelvet és a magyar irodalom nagy reneszánszát a múlt század derekán. Az ő keze és szel-
leme minden irodalmi terv, minden nyelvészeti probléma, minden magyar tehetség elindulásánál ott van körülbelül ötven esztendőn keresztül, utazik, levelezget, beszédeket tart, barátságot köt, könyveket nyomtat vagy adat ki, bátorít, vitatkozik, fordít, tanít, lelkesít és lelkesedik, hogy az új magyar nyelvet és az új magyar irodalmat megteremtse. „Én láttam, hogy a felköltés, megrázás által kell életre hozni az alvókat – írja Dessewffy Józsefnek –, ezért költöttem, ráztam.” És ha ma egy század távlatából tekintjük Kazinczy pályáját és működését, el kell ismernünk, hogy Kazinczy csakugyan életre hívta a magyar kultúrát abban a korban, mikor az trespediten, hit és álom nélkül fe-
kűdt a napóleoni idők fényei és felhői alatt.

Száz esztendő nagy idő, de Kazinczy Ferenc szellemének hatalmas fénye bevilágítja ezt a nagy időszakot. Hatását, jelentőségét még vázlatosan sem lehetne felrajzolni ebben a szűk keretben, de célunk sem lehet az, hogy széles dimenziójú, aprólékos portrét adjunk erről a hatalmas szellemről, „amely – Kőlcsey szavaival élve – a tespedő egészet oly sokáig csaknem egyedül eleveníté”. Gazdag munkás életének most csupán néhány mozzanatára mutatunk rá, olyan tényekre, amelyeknek időszerűsége ma is friss, amelynek éppen mai életünk ad fokozott érdekességet.

Kazinczy munkásságában csodálatos az a szinte tökéletesnek mondható harmónia, amellyel világpolgári eszméit és lobogó fajszeretét összhangolta. Az ő élete és munkássága még ma is példaképe lehet a kultúra vezető személyiségeinek, az ő elvei és elgondolásai még ma is frissek és időszerűek. Kazinczy a francia felvilágosultság mély meggyőződésű híve volt. Ezeket a nagy eszméket soha meg nem tagadta, ezekért került börtönbe is. A szabadság, egyenlőség, testvériség eszméit éppoly tisztán értelmezte, mint általában a nyugatosságot, az európai műveltséget: mindezt a magyar nép műveltebb, boldogabb jövőjének, a magyar nyelv és irodalom megújulásának és megerősödésének érdekében vallotta és vállalta. Az az európai horizont, amelyben élt, és amelybe a magyar kultúrát akarta helyezni, új, szokatlan, sőt olykor ellenszenves is volt abban a korban. Nemzetiellenességgel vádolták, noha alig volt valaki, aki tisztább öntudattal és lángolóbb hévvel szerette volna nemzetének kultúráját, és senki sem volt, aki többet tett volna érte. Kazinczy a kurta nemesek szűklátókörűségét, közönyét és műveletlenségét akarja lerombolni, ízlést, elevenséget akar teremteni az irodalomban, mert csak így reméli megteremtetni a számban és ízlésben növekedő közönséget. Eszménye Goethe, aki a német szellemet a lehető legtökéletesebben egyeztette össze európaiságával és a világpolgári gondolattal. És Kazinczy meg is közelítette a goethei elgondolást. A magyar irodalomban sem előtte, sem utána nem tudta senki olyan tiszta, tökéletes, mondhatni händeli harmóniával egy akkortömbbe szorítani a magyar kultúrát és az európai műveltséget. Kazinczy lényében egyébként is sok van Händel világpolgári, humanista felfogásából, a nagy német zeneszerző tiszta és tág látóköréből. De miként Händel igazi értékét az a belső mag adta meg, amely a régi német zenéből fakadt, azonképpen Kazinczy igazi szíve is a magyar

nyelv és irodalom felemeléséért, fejlesztéséért dobogott. Ez a nagy kérdés, az összeegyeztetés, a harmónia problémája a magyar kultúrában még ma sem oldódott meg, még ma is időszerű, sőt olykor nagyon is élére állt. Ezért még ma is szükség lenne Kazinczy koncepciójára és hatalmas, egységesítő erejére.

De szükség lenne még Kazinczy elevenségére, aktivitására, áldozatkészségére, lelkeségére és szinte felbecsülhetetlen energiájára, amit mind a magyar irodalom szolgálatába állított. Ha elgondoljuk, hogy száz-százötven év előtt milyen nyomorultak voltak a közlekedési viszonyok, milyen rettenetesek az utak, milyen rettenetesek a „gyorskocsik”, alig tudjuk megérteni Kazinczy aktivitását és fűrgességét. Talán nem volt korának olyan írója, akit meg ne látogatott volna. Ma Kassán van, lapalapítási ügyben tárgyal, másnap már Daykánál találjuk Lőcsén, azután a Dunántúlra utazik, majd Gömörben bukkan fel írókat buzdítani, írásra ösztökélni, a nyelvújítás szükségességéről vitatkozni, azután – sokszor télvíz idején – mecénásokat keres és szerez az irodalom, a magyar színjátszás támogatására. Van nap, mikor tizenöt–húsz levelet is ír, az egyiket az ország nádorának címezi, a másikat a hercegprímásnak, azután főuraknak, tanároknak, levítáknak, névtelen gimnazistáknak, akikben írói sejtett. Könyörög, lelkiismeretet ráz, lelkesít, bátorít, vitatkozik, irányt mutat, tanácsokat ad, magasztal, tervket vet föl ezekben a levelekben a magyar nyelv és irodalom szebb jövőjéért. Anyagi gondjai nem zavarják abban, hogy az írók könyvkiadásában anyagilag segédkezzen, energiáját nem töri meg a hetedfél éves fogház vagy később teljes anyagi összeomlása. Mindig dolgozik. Mikor fogságában eltölti a tinta használatától, a zár rozsdáját oldja fel, sőt vérét is az oldatba csöppentgeti, hogy levelet írhasson.

Csodálattal kell adóznunk ez előtt a roppant energiaforrás előtt, amely nem lohad el és nem szűnik meg a mostoha életkörülmények és sorscsapások alatt. És csodálnunk kell lankadatlanul lángoló szellemét is, mely ennyi tiszta és bizakodó fényt sugároz magából. Száz esztendő után még mindig frissnek találjuk ezt a szellemet, és hatalmasnak ezt az energiát. Száz esztendő után még mindig azon sópánkodunk, hogy milyen jó lenne, ha jönne megint egy Kazinczy, aki az alvókat felrázná, a tespedőkbe kedvet öntene, és az irodalomnak közönséget teremtene.

MAKKAI SÁNDOR: MAGUNK REVÍZIÓJA

Az Erdélyi Szépművés Céh kiadása. Kolozsvár

A magyarság mindössze tizenkét éve él kisebbségi sorsban. Ez az idő roppant kevés ahhoz, hogy új életforma alakuljon ki, hogy egységes és biztos életszemlélet kristályosodjon ki az új helyzetbe került néptömegeknél. A probléma sokáig zavaros, szinte ismeretlen volt. Sokáig azt se tudták, hogy ilyen probléma fennáll, később pedig, mikor az új életfeltételeket meg kellett ismerni, ügyetlenül, tapasztalatlanul, sőt néha türelmetlenül nyúltak feléje, mint kisgyermek a tűz után. Nem ismerték a probléma lényegét és természetét, miként az új sors lehetőségeit se tudták teljesen átérteni és kitapintani. Az új problémával komolyan, rendszeresen nem foglalkoztak. Itt-ott egy vezércikk ügyes ötleteket vetett fel, máskor egy szónok csillogtatott meg szép gondolatokat, de senki sem mélyedt el a problémákban, és senki sem próbált rendszeresen és a megismerés tartós vágyával foglalkozni az új élettel, az új adottságokkal. Ezért életünk javarészt a régi ideológiában folyt tovább, régi, merev keretben kínlódott, mert mindnyájan éreztük, hogy az új világ már halálra ítélte előítéleteinket és régi ideológiánkat. Gondolatvilágunknak nehéz volt megtalálni a kapcsolatot az új élettel, gondolkodásmódunk és a valóság nem tudott összesimulni, egyesülni a mában, az új élet megismerésében és átértésében.

A zavaros helyzetet, az élet és eszme széthasadását talán senki sem látta olyan tiszta, éles szemmel, olyan bátor, okos és emelkedett szemlélettel, mint Makkai Sándor. Figyelme, kritikai rátermettsége és gyakorlatias bölcselmi hajlandósága már régóta a megoldandó feladat felé fordul. Tudja és hirdeti, hogy nyitott szemmel, önámítás nélkül kell szembenézni a tényekkel és a lehetőségekkel, mert csakis így teremthetjük meg új gondolatvilágunkat, mely már új életünkbe ereszti gyökereit. Makkai Sándor már régóta elmélkedik a nagy problémán, fizekre szedi és úgy vizsgálja, boncolja az igazság éles, kíméletlen világosságánál. Így teremti meg és tisztítja meg az alapot az építésre, holnapunk egészséges felépítésére.

Makkai Sándor legújabb könyve öt előadást tartalmaz. Ebben az öt előadásban rámutat kisebbségi életünk előítéleteire, hazugságaira, helyes elveire és olyan tervekre meg teendőkre, melyeket meg

kell valósítani, ha életben akarunk maradni. Ebben az öt előadásban összegeződik, összesűrűsödik jelenünk igazi képe és minden tenni-valónk. Eddig még senki, még Makkai Sándor sem foglalkozott ennyi alapossággal és elmélyedéssel a kisebbségi élet problémáival. Könyvének vezetőeszméje, hogy mindent revízió alá kell vennünk: gondolatvilágunkat, féltett előítéleteinket, hitünket, elképzeléseinket, nevelési elveinket. Önnön erőnkől kell megteremtünk új életformánkat, mert csak így remélhetjük, hogy az új lehetőségek között élni fogunk tudni.

Két dolog az, ami megkap és lenyűgöz Makkai elmélkedésében. Az egyik az igazság kíméletlen keresése és kimondása. Azok a megállapítások, megfigyelések, amelyeket Makkai cáfolhatatlan igazságként állít elénk, nem ismeretlenek előttünk, mégis megdöbbenek. Mert mi eddig féltünk elmenni a teljes beismeréshez, nem mertük kimondani a tiszta igazságot, hitegettük magunkat, hamis bizakodással és langyos illúziókkal odáztuk el azokat a kérdéseket, amelyekkel szembe kellett volna nézni, és amelyekre meg kellett volna felelünk. Makkainak van bátorsága feltárni a csupasz valóságot, rámutatni hibáinkra, mulasztásainkra, végzetesen merev előítéleteinkre. Szavai néha ostorként hatnak, de az igazság felismerése kedvet, erőt és friss hitet ad az új, a tiszta élethez. A megtisztult élethez, amelyről lepattogzott minden altató, öncsaló máz és cicoma, amely a valóság kemény talaján jár, és az igazság napja felé tartja arcát.

Makkai másik értéke: előadásainak roppant eszmegazdagsága. Nemcsak feltárja a valóságot, de utat, megoldási módokat mutat a szebb, igazabb holnap felé, ötleteket, gondolatokat vet fel, melyek sokszor új életünk alapkövét jelentik. Gondolatgazdagsága csodálatos bányára emlékeztet, amelyből olyan értékesek kerülnek napfényre, amelyek életünkhöz feltétlenül szükségesek. Nem fényűző bölcsekedésekről, kiválasztottaknak való túlfinomult életszemléletről van itt szó, hanem közönséges, általános és vitális problémákról, melyek mindennap elénk tárulnak és megoldásra várnak. Alig hiszem, hogy valaki figyelmen kívül hagyhatná Makkai Sándor gondolatait és eszméit, ha az új élet feladataira keres megoldást. Igazságaival nem lehet perbe szállni, mint ahogy mellőzni sem lehet őket. Feltétlenül el kell fogadni őket, mint az axiómákat a matematikában. Ha építeni akarunk, ha dolgozni akarunk új adottságok közé került életünk megalapozásán, akkor Makkai könyvét kezünkbe kell ven-

nünk, és át meg át kell olvasnunk, mint nélkülözhetetlen útmutatót. Ebből a könyvből meríthetünk kedvet és kemény öntudatot a munkához, ez a könyv adja meg tennivalónk irányát és értelmét.

Ezért Makkai könyvének nem szabad hiányoznia annak asztaláról, akit igazán érdekel lelkünk és életünk változott világa.

A MODERN KÖNYV NEMZETKÖZI KIÁLLÍTÁSA

A párizsi Petit Palais-ban szinte végtelennek tűnik a modern művészi könyv seregszemléje. Ez a kiállítás be akarja mutatni, hogy hol, mennyi gonddal és ízléssel, milyen művészettel csinálják a könyveket. A könyv művészeténél sok minden játszik szerepet: a kötés, a fedőlap, a papiros, az illusztrációk, az iniciálék, a záródíszek, a vésett betűk művészete, a tipográfiai ízlés és elrendezés. A könyv minden kellékének összhangban kell állnia a tartalommal, mert az igazi könyvművészet tulajdonképpen az egységesség, az összhang problémája.

Majdnem minden európai állam elküldte könyveit a párizsi kiállításra, majdnem minden állam megtöltött néhány asztalt és kirakatot, ezért a hatalmas anyag áttekintése, csoportosítása és értékelése nagyon fáradságos munkát igényel. Minthogy magam csak egyszerű látogatója voltam a kiállításnak, nem adhatok pontos, részletes beszámolót, komoly értékmegállapításokat, hanem csupán futólagos benyomásokat, melyeket néhány órai kóborlásom alatt a Petit Palais termeiben összegyűjtöttem.

*

A kiállításon persze, Németország vezet, a könyvművészet legrégebb és legigazibb hazája. Messze fölötte áll a többi államnak. Anyaga gazdag, ízléses, és majdnem minden tekintetben tökéletes. A legfrissebb újításokat és a legkonzervatívabb irányokat egymás mellett láthatjuk, a legszebb betűtípusok a legmegkapóbb fotómontázsok, a legfinomabb illusztrációk, a grafika minden ágában a legpontosabb színes nyomatok, a legízlésesebb kötések tagadhatatlanul itt vannak. A német könyvművészetnek magas nővérét, mondhatni felsőbbrendűségét persze a kilencvenmillió német olvasó is magyarázza.

Ha azonban ezt a tényezőt a könyvművészet fejlődésénél figyelembe vesszük, akkor hatványozott csodálattal és elismeréssel kell megállnunk az apró északi államok modern könyvkultúrája előtt. Az észtek, lettek, finnek, litvánok, norvégek sok féltéssel, lelkesedéssel és áldozattal jelentetik meg kis példányszámú könyveit. Persze német hatás látszik meg rajtuk, mégis minden kis nemzet igyekszik valami sajátos ízt keverni könyvművészetébe. Gazdag, nívós anyagot nyújt Hollandia, Svédország, Dánia és Lengyelország. Az utóbbinál feltűnő a tarka illusztrációk túltengése az egyszerűbb és kisebb grafika rovására. Ugyancsak tobzódnak a színek a spanyol könyvekben, a rengeteg akvarellillusztrációkban, noha ezek az illusztrációk nem törekkenek önálló életre, nem bontják meg a könyv egységét és stílushangulatát.

Franciaország nagy anyaggal szerepel, de keveset ad. Könyvművészetében, mint grafikájában is erősen konzervatív. Modern francia könyvet nem is láttam. De a klasszikus kiadások finom, archaizáló stílusa annál megkapóbb. Oroszország persze a legmodernebb, de egyelőre még csak merész, el-elcsukló kísérleteket látunk, és nem feltisztult, megállapodott könyvművészetet.

Olaszország haladóbb irányt követ, mint Franciaország, különösen a gyermekmesék és az ifjúsági könyvek frissek és eredetiek. Ő állítja ki egyébként a kiállítás legszebb – ha mindjárt könyvművészeti szempontból nem is legtökéletesebb – könyvét, Dante *Isteni színjátékát* Delini illusztrációival. Az illusztrációk a szöveg egyszerű, hű és átértzett tolmácsolói mélyen a lelkünkbe markolnak, ilyen elevenen, annyi átérzéssel és elmélyedéssel még nem illusztrálták a gyönyörű terzinákat. Dantét illusztrálni elég hálás feladat volt eddig is, de Delini képei után alig hiszem, hogy valaki többet tudjon adni.

Feltűnően egyszerű Anglia anyaga. Walter Crane, a könyvművészet nagy reformátorának hatása okvetlenül meglátszik hazájának sima, puritán könyvein. Az illusztrációk sohasem „színes műmelléletek”, hanem szigorúan a könyvbe illeszkednek, és a kis grafika, a betűvésés jut leginkább szerephez. Egyedül a bőrkötésekben láthatunk némi fényűző szándékot.

Ausztria, Magyarország, Csehszlovákia német nyomdokon járnak, és szép, jóformán azonos értékű anyaggal szerepelnek. A jugoszláv résznek egyik legszebb könyve a Raška, Cvetkov Mirko művészeti szemléje, a Novi Sad-i Uránia nyomda gyönyörű teljesítménye.

Sajnálattal kellett megállapítanom, hogy a közép-európai kisebb-seggek könyvkultúráját egy ország sem mutatta be, holott ez sem szé-gyent, sem hátrányt nem jelentett volna a kiállítók számára.

A MINDENT LEGYŰRŐ FIATALSÁG KÖNTÖSE

Eddig még nem számoltunk be Csuka Zoltán legújabb verses-könyvének művészi köntöséről, pedig ez a könyv gyönyörű, művészi teljesítmény. Különösen az amatőr példányok olyan nemes, harmo-nikus alkotások, melyeknek könyvművészeti értéke is jelentékeny.

Balázs Árpád megértő és simulékony művész, tehetsége soha-sem zúzza szét a keretet, illusztráló művészete sohasem lépi túl a magyarázó, felvilágosító művész szerepét. Csuka Zoltán versesköny-vében rajzolt illusztráció elsősorban könyvillusztrációk, amelyek nem törekscznek önálló életre, különleges hatásra, hanem csak mint a könyv alkotóelemei élnek és hatnak. Éppen ezért Balázs illusztrá-ciói szorosan beleolvadnak a könyvbe, sohasem mellékletek, önálló művészi lapok, melyek más keretben is élhetnének. Balázs megértő, szerény és finom grafikai művészete így a könyv keretében a maga nemében tökéletest ad. Teljes összhangot teremt a könyv szellemé-vel és a többi alkotóelemmel.

A nagy külföldi könyvkiadó vállalatoknak nincs nyomdájuk, hanem a könyveiket olyan nyomdában nyomatják, amelynek betűi a könyv szellemének legjobban megfelelnek. Csuka Zoltán egyszerű, erős, új hangzású versei számára aligha talált volna megfelelőbb be-tűket, mint az Uránia nyomda tiszta, egyszerű és modern betűit. A gondos tördelés, a széles margó, a versek elhelyezése, a lapszámozás olyan tipográfiai észlelről és fejlettségről tanúskodnak, melyek nagy nyugati példákat juttatnak eszünkbe.

Külön kell megemlítenünk az amatőr példányok kötését, Herdi Ferenc művét, amelynek friss, nyugodt színhatása, modern észlese ugyancsak megértően simul össze a könyv többi alkotóelemével. Mindenesetre a kötés is hozzájárul ahhoz, hogy Csuka Zoltán ver-seskönyvét – könyvművészeti szempontból – a modern német és hollandus könyvekkel mérjük össze.

NEMCSAK KENYÉRREL . . .

Mindennap le kell mondanunk valamiről, az idők mindennap le-
tördelnek valamit karéj kenyereünkből, egyre szűkösebben, szegé-
nyebben, szomorúbban éledgélünk. Tegnap még tellett egy kis szó-
rakozásra, sápadt mosolygásra, szelíd feledtetőre, de ma már hű
kísérőnk a gond, a fájdalmasan nyikorgó kérdés: holnap miből?

Sok mindenről mondunk le szinte napról napra. Ma már drága
az is, ami a figyelembe sem vett tizedespont mögött van, és elérhe-
tetlen vágnak a kirakatban magát kínáló, leszállított áru olcsósága.
Ma már fényűzés az, amit nemrég még szükségletnek ismertünk, és
probléma az, ami azelőtt simán, természetesen, szinte magától oldó-
dott meg. Igényeinket lenyesegettük, vágyainkra béklyót vertünk,
életünket folyton egyszerűsítjük, színtelenebbé, sivárabbá, vágytalanab-
bá szeretnők tenni, összegubózkodunk a viharban, szinte csak létünket
védjük és mentjük a holnapra. Sokan a takarékoság határát a vegetális
élet határán látják: csak legyen enivalónk – a többi nem fontos.

Pedig fontos, sőt nagyon is fontos, hogy másunk is legyen, ne
csak kenyereünk, és hogy takarékoságunk ne menjen a kezdetleges-
ség, a szellemisség nélküli életforma határáig. Mert ha feladjuk leg-
elemibb kulturális igényeinket, akkor már körülbelül feladtuk emberi
életünket is, megtagadtuk a szellem szükségességét, gondolkozásun-
kat, vágyvilágunkat, lelki kultúránknak feltétlen fontosságát. Byron
írta valahol, hogy a gondolkozás végső és utolsó menedékünk. Pedig
akkor a válságok, a materializmus gyötrelmes csődje még nem iga-
zolták ennek a mondásnak hatalmas igazságát.

Életünkhöz nemcsak testi táplálék kell, nemcsak kenyérrel élünk,
hanem betűvel és gondolattal is. A takarékoságot nem kezdetjük
a betűn, az újságon, a könyvön, amelyek eszméket adnak, új bizony-
ságok és színes álmok világába visznek, amelyek éppúgy táplálják
szellemünket, mint testünket a kenyér. A betű sohasem lehet fény-
űzés, kultúránk sohasem lehet felesleges sallang, szükségtelen dísz,
amelyet könnyen eldobhatunk és nélkülözhetünk. Szellemi táplálé-
kunk nem lehet lényegtelenebb, mint a testi, szellemi éhségünk nem
lehet veszélytelenebb, mint gyomrunk korgása. Kell a gondolat, kell
az eszme, kell a hit, kell a betű, kell a könyv, ha emberi módon
akarunk élni. Kell, hogy legszerényebb életigényünk is túlnőjön az
anyagon.

Ezzel szemben fájdalmasan látjuk és halljuk, hogy sokan a takarékossgot a könyvön, a betűn akarják elkezdni: „Majd nem olvasunk annyit. Megélünk olvasás nélkül is! Minek az a sok könyv, van már elég! A fő, hogy ne haljunk éhen!” Pedig a könyv nem lehet fényűzés még a legválságosabb időben sem, a könyv egyre fontosabb és nélkülözhetetlenebb szükségletté vált, mióta a szellemi kultúrának ezt az eszközt, megnyilvánulási formáját feltalálták. Nem mehetünk vissza sötét századokba, esetleg történelem előtti időkbe, mikor még betű, hit és gondolat nélkül élték az emberek. A szellem fejlődését nem akadályozhatjuk meg, nem fordíthatjuk a visszafejlődés irányába. Ha ezt belátjuk, akkor azt is be kell látnunk, hogy a szellem éppúgy mint minden fejlődő élet, táplálékot kér. A szellem táplálását nem szüntethetjük be, mert akkor éppúgy elsorvad, mint a test, amelytől megvonjuk az ételt.

A tudás, a műveltség nagyobb hatalom, mint az izmok fejlettsége és acélossága. A nagyobb szellemi erő alkalmasabb lesz arra, hogy szembe szálljon az élet pusztító viharával, a társadalmi és erkölcsi válságokkal. Sorvadt szellemmel a ma túlekedésében nem sokra mehetünk, s talán hamarabb elhullunk, mint sorvadttal. Az az egyén, az a nép, amely nem fejlődik szellemben és kultúrában, halálra van ítéelve, lemarad a nagy versenyben, az eszmék és gondolatok egyre káprázatosabb sziporkázásában. Ki törődik azzal, aki üres, értelmetlen tekintettel, a minden mindegy dermedtségével ámulja a fények versenyét, az új lobogásokat? Ezek a fénytelen, látni nem tudó szemek, ezek a sorvadttal, tespedt szellemek elsüppednek, beleolvadnak a sötétségbe, a halálba.

Ezért nem lehet fényűzés a szellem tápláléka. Sőt elsőrendű szükségesség, mint a kenyér. Ha szellemünk táplálásáról megfeledkezünk, éppúgy meghalhatunk, mint ahogy gyomrunk hagyjuk étel nélkül. Kulturális, szellemi erőink hanyatlása egyúttal életünk alkonyát jelenti. Életünk első feltétele nemcsak a kenyér, életünk nemcsak a test élete. Testünk rég elporladt már, mikor szellemünk munkája és ereje még mindig él és hat. Ezért ne gondoljuk, hogy az új könyvet előbb nélkülözhetjük, mint az új harisnyát vagy kávéházi feketét. A könyv nem fényűzés, miként a kenyér sem az, hanem emberi életünk elengedhetetlen elemi szükségessége. Ne feledjük el, hogy nemcsak anyag van ezen a földön, nemcsak testünk van, hanem szellemünk is, amely eszméket termel, szebb jövőkről álmodik, sőt amely egyedül teremtheti meg a szebb, a jobb jövőndőt.

A FEHÉR KULTÚRA APOTEÓZISA

Széljegyzetek a párizsi kiállításról

Hónapokon keresztül hfvogatták a hirdetések, plakátok, szállók és utazási irodák a közönséget. Egy nap a világ körül! Nézze meg a párizsi gyarmati kiállítást!

A propaganda ügyes volt és csalogató. Sok millió ember zarándokolt a világhosszág városába, volt nap, mikor félmilliónál is több látogatója volt a kiállításnak. A dagadó, nyüzsgő tömeg mindig vonzó és megkapó, és szinte igazolja a kiállítás sikerét. Azután este a világtáji technika, a vízjátékok káprázata ejti csodálatba a zarándokot. Mégiscsak érdemes megnézni a gyarmati kiállítást! De ha kikerülünk a naiv, lelkes tömegeből, azt érezzük, hogy ebből a sok tündöklő tarkaságból, a reklám, a pátosz hazug és elnagyolt vonalaiból nem tudjuk összeállítani a gyarmatok életét. Talán jobb is, hogy így van, hogy ezek a fényes, színes káprázatok elkótyagosítják a szemlélet, mert így az emberi lelkiismeret nyugodtan alhatik a nagyszerű francia ágyakban. Az a sok millió idegen elvégre is nem azért utazik Párizsba, hogy lidérces éjszakai legyenek, hogy a gyarmatok borzalmairól álmodják, miután végigsétált a gyarmati kiállítás fény- és vízkáprázatai között.

*

Az az ősi kultúra, ami a gyarmatokon már több ezer éve él és fejlődik, sokszor megdöbbsent a maga nagyszerűségével és tökéletességével. Különösen Kelet-India, Kokinkína, Annam és Kambodzsa adnak felejthetetlen értékeket. Persze a hangsúly minden pavilonban azon van, hogy mi mindent tett és hozott az európai civilizáció. De még ezen a merev látószögön, illetve elfogult beállítottságon kívül is észre kell vennünk, hogy a bennszülöttek kultúrája sok tekintetben különb, mint a miénk, hogy a „vadak” lelkivilága sokszor finomabb, tisztább, emelkedettebb, mint a kultúrájukra annyira büszke európaiaké. Persze ezt nem lehet mindig észrevenni, hiszen a kiállítás rendezői szempontja, az anyag csoportosítása és feltárlása az európai, és elsősorban a francia gyarmati politikát szolgálja. A

kiállítás a fehér kultúra apoteózisa szeretne lenni. Ki gondol arra, hogy mi mindent pusztítottak el a fehér emberek a gyarmatokon?

A nagyszerű, plasztikus tájképek, a gömbölyűre tömött, vidám arcú bábuk, a miniatűrökbe mintázott gyáarak, kikötők, iskolák, kórházak, a közoktatás és egészségügy emelkedő grafikonjai lelkes, optimista hangulatot teremtenek: milyen hatalmas, milyen áldásos a mi kultúránk!

Megállok az egyik grafikon előtt. Kokinkínában egyre többen oltatják magukat pestis ellen, de ugyanakkor emelkedik a pestisbetegek száma is. Az új szociális életforma szinte táptalaja a járválynak, sehogyan se tudja a járványt elfojtani.

Nyugat-Afrikában évről évre többen halnak el alkoholmérgezésben. Pedig ezek a jámbor feketék ötven–nyolcvan évvel ezelőtt még azt se tudták, mi a rum meg a pálinka. De ki veszi észre a nagy nyüzsgésben ezeket a szürke számokat?

A bennszülött gyerekek nagyszerűen tanulnak franciául. Kamerinban például huszonhétézer gyerek járt francia iskolába, és sajátította el Voltaire gyönyörű nyelvét. Azonban azt már nem tudjuk meg, hány fiatal lélekben támadtak tragikus összeütközések amiatt, hogy lelkük nem tudott az idegen nyelvben otthonra, kifejezőeszközzé találni. A bányákról minden statisztikai adat hiányzik. Hasonlóképpen hiányzik minden tájékoztató szó, kép, adat a törvénykezésekről, a halálos ítéletek számáról és módjáról a gyarmatokon.

Pierre Loti, a keleti tájak bűvös, bájos rajongója és leírója, egy cikksorozatban a franciák tonkini harcáról számol be. A sima, nyájas, finom Loti rettenetes dolgokat írt, igazán idegek kellene a harci borzalmak elolvasásához. Mikor azonban most Tonkin pavilonjába léptem, csupa derű és kedvesség fogadott. Hol van az a sok ezer megfojtott, megcsonkított, vízbe fullasztott, fölnégyelt, megpörkölt és halálra kínozott anamita, akik Tuan-An erődjét igyekeztek megvédeni a franciákkal szemben? És általában, hol van ezen a kiállításon csak egyetlenegy csöppje annak a rengeteg vérnek, amely egy-egy gyarmat „pacifikálásakor” elpatakzott? Minden tiszta, nyájas, mosolygós, szinte hívogató. A megelégedettség mosolyog Indokína, Madagaszkár, Guinea és az afrikai gyarmatok kifésült, megmosdatott arculatáról. Ki láthat a bemutatott arcok, illetve álarcok mögé? Sehoh sem találni nyomát annak a borzalmasan érdekes mérlegnek, hogy mennyibe is került egy-egy „vad” vidék európai civilizációja?

Mennyi vérbe, életbe és embertelenségbe? Azt láttuk, hogy hány milliárdot küld egy gyarmat Franciaországba, a bankok hűvös trezorjaiba, de hogy hogyan születnek ezek a milliárdok, arra sehol sem kapunk feleletet.

*

Egy kérdés vetődik föl, és szünet nélkül fülembé csúsz: van-e joga a fehér ember civilizációjának ahhoz, hogy elpusztítsa a színeket? Az indiai kultúrák sokkal idősebbek, mint a miénk. Szabad-e, lehet-e itt alacsonyabbrendűségről beszélni, és a nagyon is vitatható felsőbbség hatalmával elnyomni egy más kultúrát?

Lévy-Bruhl elmélete szerint – tisztán tudományos szempontból tekintve –, nincsenek felsőbb- és alacsonyabbrendű civilizációk, csupán különböző irányúak és természetűek. A különböző kultúrákat nem lehet egymás fölé- vagy alárendelni, mert mindegyik olyan értékeket képvisel, amelyeket a másikonál nem találjuk meg.

A párizsi gyarmati kiállítás az európai civilizáció látószögéből nézi a színes népeket és azok kultúráját. Így mindenesetre hiányos, sőt torz képet ad, mert hiszen sok értékes dolog van, ami kívül esik a látószög sugarán. Ha azonban keresünk, mégis találunk a látószögön kívül eső értékeket. De a keresésbe nem szabad hamar belefáradnunk, mert az elfogultan és sok helyen zavarosan elrendezett hatalmas anyag nem ad tiszta, áttekinthető képet. Legtöbbször véletlenül akadunk valami értékesre és eredetire. Arról persze szó sincs, hogy egy nap alatt be lehet járni az egész világot. Ennek oka nem csupán a kiállítás hatalmas anyagában, hanem az elrendezés szeszélyességében és szaggatottságában is keresendő. Ezért tehát nemcsak napok, de hetek sem elégségesek ahhoz, hogy az ember figyelmesen végigjárja a kiállítást. Persze a francia látószög sugaraiból még akkor is kevesen tudnak kikerülni.

*

Művészi szempontból nem kapunk komoly értékeket. Az Angkor-templom a kiállítás leghatalmasabb épülete, majdan szolgai, papírmásékból készült utánzata az eredetinek. Ennek a papírmásé-utánzatnak hatását – különösen este, a bronz- és ibolyaszínű reflektorok sejtelmes káprázatában, – nem lehet elvitatni.

A többi épület tervezői is csak motívumokat használnak fel, de nem mélyednek el az illető gyarmat, az ott élő nép kultúrájának sajátos lelkületébe, nem kísérlik meg abban a szellemben alkotni, teremteni valamit. A legtöbb pavilon giccs, hanyag felületesség, olcsó hatásra beállított színpadi kulissza.

Az idegen államok közül Hollandia pavilonja a legmegkapóbb, a legmarasztalóbb. Egyszerű, sima, nyugodt, mind maga az épület, mind pedig annak belső elrendezése. Egyszer már elhamvadt, de újra fölépítették. Kiállított anyaga nem éppen sok, de minden reklámtól, túlzástól mentes, az áttekinthetőség ügyes és kellemes.

Dánia is tiszta képet ad sarki gyarmatáról: Grönlandról és az anyaországtól függetlenített Izlandról. Olaszország pavilonja szegényes, majdnem mindenütt hangos árusok uralják az épületet. Portugália pavilonjában fásasztóan túlteng a történelem és a művészet. A lisszaboni múzeumból néhány érdemes vászon került a kiállításra, különösen szép Columbano Birdallo Pinheiro egy-két arcképe, általában azonban a kalandos, középkori hajózások vásznai és térképei unalmasak.

Ízlésesek, egyszerűek a katolikus és protestáns missziók épületei. Ezekben igazi embereket láthatunk, a misszionáriusok a népek nyelvén beszélnek, ami nemcsak azt jelenti, hogy megtanulják a bennszülöttek nyelvét, hanem azt is, hogy szeretettel beszélnek velük. Azt is látjuk itt, mennyien pusztulnak el közülük, a betegek ápolása, a trópusi éghajlat miatt kevés misszionárius tér vissza hazájába.

Igazi gyarmati tájképet – a tuniszi és marokkói síkatoroktól eltekintve – nem ad a kiállítás. A nyugat-afrikai néger falu lakói már régen hazaszökdöstek, valószínűleg nem tudták elviselni a hideget és a fehér tömegek gonosz kíváncsiságát. Az állatkert állománya is megfogyott. De az elárusítóbódék és vendéglők ugyancsak ellepték a vincennesi erdőt. Minden kis büféből megafon recseg, az arab dobosok éktelen lármát csapnak, valahol hawaii gitárt pengetnek furcsa fájdalommal, egy árva hegedű Rimszkij-Korszakov hindu dalát sírja, az egyik vendéglőben a szalonzenekar Liszt-rapszódia-t játszik, más helyen szaxofon zokog, mint valami fekete faun panasza, az olasz ristorante-ban nápolyi dalokat énekelnek, nehéz, keleti illatok füstölőgnék az illatszeres bódék körül, s összeölelkeznek a vendég-

lők égett vajszagával, az autók kurtán kráknak, a kis vasút vesztül sípol, a vízjátékok nehéz zsuborgása pedig mint örök tremoló kácsi ezt a kába kakofóniát.

*

Egy este fáradtan baktattam a kijárat felé, amikor egy öreg négert pillantottam meg az egyik lámpa alatt. Kopott szalmakalapja árnyékot vetett arcára, válla görnyedt volt, hosszú karjai tehetetlenül lógtak az európai ruhában. Ekkor egy fiatal néger sietett hozzá, és élénken magyarázott valamit. A kiáramló tömeg közelükbe sodort. Az öreg csak hallgatott, és nem emelte föl kókadt fejét, a fiatal azonban egyre beszélt és vissza-visszamatatott az információs palotára. Vállát izgatottan rángatta, mintha ezzel is azt akarná kifejezni, hogy ő semmiről sem tehet, hogy a fehérek rendje ellen semmit se lehet tenni. Mintha vigasztalta volna az öreget, mintha csak mondta volna: „Törődj ebbe bele, jó apám, ezen nem lehet változtatni.”

Az öreg végre bólintott egy-kettőt. Mellettük álltam, és hangjukat lestem. De már nem beszéltek tovább. A fiatal kézen fogta az öreget, és kifelé vonszolta. Az öreg csüggedt, engedelmes, apró léptekkel tepegett a fiatal után.

Mikor már kiértünk a Porte Dorée nyüzsgésébe, az öreg egy pillanatra fölemelte fejét. Ekkor láttam, hogy az öreg néger szemében könnyek úsznak, sőt ki is bugyannak a vastag szemkagylókból.

Ez volt a legigazibb, a legemberibb és legmegkapóbb kép, amit a gyarmati kiállításon láttam.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS, IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI TÁRSASÁG ALAKULÓ KÖZGYŰLÉSE POZSONYBAN

Ismeretes, hiszen mindeddig példátlan esemény volt az a nemes emberi gesztus, amikor a Csehszlovák Köztársaság elnöke, Masaryk Tamás, egymillió cseh koronát ajándékozott egy magyar kulturális társaság céljaira. Ez a társaság, teljes nevén Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság, most november 8-án tartotta alakuló díszyűlését a prímáspalota tükörtermében. Ezen a díszyűlé-

sen részt vett Dérer Iván népnevelésügyi miniszter is, aki hosszú, magyar nyelvű beszédet mondott, amelyben többek között a következőket mondotta:

„A csehszlovák köztársaság és felelős kormánya sohasem követett és a jövőben sem óhajt követni elnyomási politikát a csehszlovákiai magyarság kulturális törekvéseivel szemben, hanem ellenkezőleg köztársasági kormányzatunk előkelő kötelességének tekinti, hogy a magyar lakosság kulturális fejlődését lehetővé tegye, biztosítsa és előmozdítsa, s hozzájáruljon a velünk és nálunk élő magyarság saját nemzeti jellegének fenntartásához. A csehszlovák államhűség és a magyar nemzeti jelleg és kultúra megóvása nem zárják ki egymást, hanem megférnek egymás mellett, sőt egymást kiegészítik.

Csak természetes – folytatta tovább a népnevelési miniszter –, hogy a csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság megalakításához az első lökést a csehszlovák állameszme legelső megvalósítója adta meg, s ő biztosította a társaság működéséhez nélkülözhetetlen anyagi alapot is, és ezzel a ténnyel dokumentálta és legmértékadóbban interpretálta a csehszlovák állameszme tartalmát és a csehszlovák köztársaság hivatását.

E keretekben újonnan megalakult társaságuknak kívánok minél több és minél nagyobb sikert.

Munkálkodjanak becsületesen, szorgalmasan, önzetlenül a köztársaságunkban élő magyar nép kulturális felvirágoztatásán, nagy tehetségeinek kiépítésén, a benne rejlő értékek felfedezésén, kidolgozásán és kifejlesztésén.

És én biztos vagyok benne, hogy társaságuk nemcsak a Csehszlovák Köztársaságban, de az egész magyar nemzet életében jelentős morális tényezővé fog kifejlődni. Legyenek mindig tudatában e nagy célnak, és dolgozzanak a magyar nép és a magyar kultúra rendszeres és alapos felvirágoztatásán, a csehszlovák és magyar vonatkozások baráti és testvéri felépítésén és ápolásán és a Csehszlovák Köztársaság alapjainak kiépítésén. E munkásságukban mindig számíthatnak hathatós támogatásunkra.”

A miniszter beszéde után még több csehszlovák államférfi emelkedett szólásra, nagyobb részük magyar nyelven beszélt, és beszédekben a pillanat történelmi jelentőségét, az együttműködés szükségességét, valamint a kisebbségi kérdés olyan eszményi és emberi

megoldását hangsúlyozták, amilyenek Masaryk elnök mutatott példát egymillió alapítványával.

A társaság tudományos szakosztályának huszonhét, irodalmi szakosztályának huszonkét és művészeti szakosztályának huszonegy alapító tagja van.

A közgyűlést a pozsonyi rádió is továbbította a más országban élő magyarokhoz.

Ez és ennyi történt november 8-án Pozsonyban, Csehszlovákiában.

KÖZÖNSÉGÜNK ÖNTUDATLANSÁGA ÉS SZERVEZETLENSÉGE

Ha Románia és Csehszlovákia magyar irodalmi életét szemléljük, akkor mindenesetre az elmaradottság, a szegénység teszesztő érzése fog el bennünket. Milyen nívón áll az ő könyvtermelésük és irodalmi életük, milyen egyszerű szervezettséggel és megértéssel fogadja, becsüli és értékeli közönségük az irodalmat! Szinte büszkék rá, hogy irodalmuk van, hiszen kultúrájuknak, szellemi erejüknek és képességüknek ez az egyedüli bizonyítéka és fokmérője.

Szegénységünket, elmaradottságunkat lehet mentegezni, magyarázni, de nem lehet jóváhagyni. Igaz, hogy nekünk nincsenek kulturális tradícióink, nincs példákat termelő történelmünk, mint Erdélynek, de az még nem jelenti azt, hogy ne lehessen irodalmunk. Az irodalom ma már nem élhet hagyományokból, a történelmi szegénység jogosultsága is vitás lett, hiszen abban is csak a jelenre utalunk, a jelent burkoljuk régi köntösökbe, de azzal a célzattal, hogy ezekben a figurákban mindenki a jelen embereit és problémáit érezze ki. Szóval a tradíció és történelem hiánya még nem jelent akadályt egy egészséges irodalmi élet kifejlődésében. Sőt Marinetti iskolája egyedül a tradíciót okolta az olasz irodalom század eleji pangása miatt. Ezért hirdetett a futurizmus szakítást a múlttal, a terhes, bűntő klasszikus hagyományokkal. A nagy klasszikus nehéz árnyéka szinte agyonnyomta az új irodalmat. Ezért dobtak ki a futuristák minden kincset, aranyat, emléket tarsolyukból. Új század, új élet! – hirdette Marinetti, és ma már el kell ismerni szándékainak helyességét.

Igaz, hogy ezen a tájon sohasem volt mélyebb gyökerű kulturális élet. Nábobjaink nem sokat költöttek könyvre, de ez sem jelenti azt,

hogy ennek a jövőben is így kell folytatódnia. Múlt számunkban eredeti fordításban tettük közzé Tököly Száva nemes és egyszerű alapítólevelét. Pedig Tököly Száva nem volt egyedül. Hányan hagyták például a Matica srpskára minden vagyonukat! Hát lehetetlen lenne ez a magyar kisebbség részéről?

De egyelőre sokkal szerényebb dolgokról ábrándozunk. Arról van szó, hogy a közönség mind Romániában, mind a Szlovénországban szervezeten segíti az írók fejlődését, az irodalmi élet sudárba szökkenését. Ez a szervezett közönség tette nagygyá a Berde Mária-
kat, Mécs Lászlókat, Kuncz Aladárokat, Tabéry Gézákat, Győri Dezsőket és Reményik Sándorokat. Szóval a romániai és szlovénköi közönség szervezett és öntudatos. Olvassa az íróit, és büszke az íróira.

A mi közönségünk tájékozatlan, ingatag öntudatú és sokszor kritika nélküli. Azt hiszi például, hogy egy pesti napilap ünnepi száma, egy silány, léha színházi hetilap már irodalom. Azt hiszi, hogy ami Pestről jön, az csakis értékes dolog lehet. A pesti irodalmi „központ” mint sápadt békebeli emlék kisért, pedig ma már nincs központ, az irodalom teljesen decentralizálódott nemcsak az új magyar szigeten, hanem magában Magyarországon is. A közönség érdeklődése ma már az egykori „jó vidék” írói felé fordul, akiket nemrég még lenéztek és lemosolyogtak a pesti illetékesek. A pesti kiadók már csupán erdélyi és felvidéki könyvekkel csinálnak üzletet. Bizony sokat fordult a világ, s ezért a mi közönségünknek is meg kellene értenie, a változott időket, az új kötelességeket.

Tagadhatatlan, hogy gyengébbek vagyunk, mint Erdély és Szlovénország, de azért ki merné tagadni, hogy nem termelhetünk ki sorainkból egy vajdasági Berde Mária-
kat, vagy Kuncz Aladárt? Lám, Fekete Lajos is tőlünk indult ki, s most Áprily Lajos és Mécs László mellett az új magyar líra legkiválóbb triumvirátusában foglal helyet. Ha szervezett közönségünk lenne – az Erdélyi Szépművés Céh vagy a kassai Kazinczy Társaság mintájára –, akkor elbeszélőink is lennének, komoly regényíróink. Megszületne az első vajdasági regény, a jugoszláviai magyarság első hosszabb epikai alkotása, amelyet azután hamarosan követni fog a többi.

Lehet, hogy már most is nem egy regény fekszik íróink fiókjában, hiszen a magyarság társadalmi és lelki átalakulása okvetlenül meghihlette a vajdasági tollforgatókat. De az nem lehet cél, hogy íróink az asztali-
óknak dolgozzanak, vagy – ami még gyakoribb – értékes, életes elgon-

dolásukat, teremtő erejüket sorvadni hagyják. Amint már többször hangsúlyoztuk: az irodalom kulturális életünk legfontosabb fokmérője. Ezt lebecsülni, pesti silányságokkal összemérni nemcsak a kritikai érzék teljes hiányának bizonyítéka, hanem egyencsen bűn kultúránkkal szemben. Ezért mielőbb meg kell szervezni közönségünket, öntudatos, az irodalmat értékelni tudó közönségünket, meg kell alakítani a Vajdasági Szépműves Céhet, hogy a könyvek kiadásával, a tehetőségek kibontakozásával mielőbb bebizonyítsa, hogy itt is van irodalom, az írók itt is alkotnak, teremtenek, és nem akarnak lemaradni a nemes versenyben.

HOL KÉSIK A VAJIDASÁGI REGÉNY?

Ezt a kérdést nem mi tesszük fel, hanem nekünk tette fel nemrég egy előkelő pesti kiadó cég igazgatója. És ez a kérdés nem volt üres udvariassági forma, hanem az üzletember komoly érdeklődése olyan áru iránt, amit a közönség vár és keres. A *Fekete szárú cseresznye* óriási sikere után szinte mindenki várta, hogy hamarosan megjelenik egy olyan regény, amely a magyarok és szerbek regénye, a legújabb idők regénye, amely bácskai színeket, típusokat és sajátos bácskai levegőt súrít a könyv lapjai közé. Mi, vajdaságiak – akik Hunyady Sándor darabját láttuk vagy olvastuk – nagyon jól tudjuk, mennyi hiány, tájékozatlanság, elrajzoltság, valószínűtlenség és idegen színfolt van a *Fekete szárú cseresznyében*, amelynek kiválóságát azonban semmi esetre sem akarjuk elvitatni. De a magyar közönséget szenvedélyesen érdekli a szerbek mentalitása, érzésvilága és etnográfiai sajátossága, ezért örült, ha valamit is kapott, ami érdeklődését kielégítette, és ezzel magyarázható a *Fekete szárú cseresznye* sikerének egyik – semmi esetre utolsó – titka. Könnyű tehát elképzelni annak a regénynek a sikerét, amely biztosabb kézzel, több hozzáértéssel, igazi esprit és couleur locale-lal dolgozná fel a magyarok és szerbek új életét és egymás közötti viszonyát.

Ma már, tizenkét év után, hűvösen és tárgyilagosan lehet a témába nyúlni. Az új államalakulás hullámos változásai, forrongó formakeresése, szenvedélyes kilengései ma már a múlté, ami ma probléma és regénytéma, az már lehiggadt, és nincs szeszélyes változásoknak alávetve. A regényíró bizonyos távlatot kap, ami helyes

színen, torzítás nélkül mutatja az embereket és az eseményeket. És ez a távlat bizonyos nyugodtságot is ad, csendes megfigyelési lehetőségeket, higgadt életszemléletet. A közönség is nyugodt, őszinte képet vár, mert a közönséget csak egy őszinte regény érdekelheti. A pátosz, az elrajzoltság, a ráncok elsimítása a színpad természetellenes megvilágításában talán jól fest, de a regény szabadabb keretében, plein aires megvilágításában már fonákul, levegőtlenül hat, az élet színt és ízét, az élet igazságát nélkülözzük egy nem őszinte írásműben. A regény annál hatásosabb, minél inkább kerüli a tendenciát, a dolgok magyarázatát. Ez a regény nem lehet irányregény, mely elfogultan, türelmetlenül, elkeseredetten vagy ábrándos rajongással kimondott célokat szolgál. Egy ilyen regény csak helyzetképet adhat, amelynek bonyodalma szinte beleolvad az életbe, de semmi esetre sem adhat olyan történetet, amely valószínűtlenséggel elválik a vajdasági háttértől, hogy valami tételt vagy szándékjogosságot bizonyítson.

Már szinte tucatjával állnak előttünk az erdélyi és szlovenszkói példák. Erdélyben az utóbbi időben körülbelül tíz nagy regény jelent meg, amely a mai Erdéllyel, a magyar kisebbségi sorssal foglalkozik. Egyik regény sem akar mást adni, mint tárgyilagos helyzetképet, vagy mondjuk: igazságot. Ez elől az igazság elől elmenekülni s helyette világvárosi, talajtalan, időtlen történeteket írni egyelőre helytelen és időszerűtlen dolog. Nemcsak kötelességünk, hogy az igazságot meglássuk, megírjuk és népszerűsítsük, hanem közönségünk is követeli az élet igazi arcát az irodalom igazi tükrében. „Aki meg akarja ismerni a mai Erdélyt – írta nemrégiben a spanyolok legnagyobb napilapja, az *A. B. C.* –, az olvassa el egy erdélyi magyar író regényét.” Ha már a spanyolok is felfigyelnek ezekre az új hangú és új témájú regényekre, mi sem természetesebb, hogy Közép-Európa közelebbi népei is érdeklődéssel kísérik azt a kisebbségi irodalmat, mely az új helyzetről ad őszinte és tárgyilagos képet. „Egy ilyen könyv – folytatja a madridi *A. B. C.* – jobban informál bennünket, mint sok testes kötet.” Szinte hasonló eset történt a háború alatt, amikor a német hadvezetőség kötelezővé tette Reymont nagy regényének, a *Parasztoknak* elolvasását, hogy a német tiszték megismerjék a lengyel parasztokat. Nem tudományos, etnográfiai könyveket ajánlott ez a komoly hatóság, hanem egy négykötetes regényt, amely valószínűleg többet adott, mint nyolc kötet tudomány. Ezért van egy

erdélyi regénynek, amely a mai Erdélyt adja, olyan kiváltságos értéke, ezért fordul feléje a külföld érdeklődése. (Berde Mária *Földindulása* angolul, németül és románul fog megjelenni. Ligeti Ernő regénye spanyolul és franciául.)

Ez az érdeklődés hasonlatos lenne egy igazi vajdasági regény esetében, sőt ha a *Fekete szárú cseresznye* nagy sikerét és a magyar közönség fokozott érdeklődését a jugoszláv nép iránt számba vesszük, a siker talán még nagyobb is lehet.

Most, amikor a változások, az átmenetek már elmúltak, nyugodtan meg lehetne írni a vajdasági regényt. A vajdasági regény eddig késett. Váratott magára. De nem hisszük, hogy azért, mert nem lenne, aki azt megírná. Egyedül a könyvkiadás szervezatlensége, a vajdasági irodalom mostoha helyzete lehetett az oka annak, hogy nem született még meg az élet és az igazság könyve, amelynek megírása ma már parancsoló kötelesség.

FEKETE LAJOS LEGÚJABB KÖNYVE

*Tengerzúgás. Versek. A vajdasági könyvbarátok támogatásával
kiadta a szerző Budapesten*

Fekete Lajos legújabb kötete több mint lépcsőfok. Megérkezés. Megtalálta igazi hangját, biztos világszemléletét, amely még ma is háborgó, vergődő, lázadozó, de hangja mindig biztos és öntudatos. Nyugtalan nagy lelkének peremét ma már nyugodt kontúrok határolják. Ő már tudja értékét és helyét, erejét és igazságát, ura már álmainak, indulatainak, hitének és keserűségének! Az a rimbaud-i szertelenség és zseniális szenvedélyhullámozás, melynek nyomát Fekete korábbi kötetében többször megtalálhattuk, ma már eltűnt. Fekete Lajos már nem tagadja meg a földet, a valóságot, az életet, a hétköznapi fáradt emberét, a nyomor sivár kis fájdalmait. Útja az általánosból a részletek felé visz, a nagy humánumból az éni, a kis családig, a külvárosi odúig. Élménye a mindennap tövisszúrása, és nem a végtelen idő vizsgálatlansága. A költő közelebb lépett a premier plán lencséje felé, arcvonásai élesek, szemtükreben a külváros árva fényei remegnek, hajtincse fáradtan hull homlokába, ahol

apró gondok szántják örök barázdáikat. Ecce poeta! Íme a költő, egy igaz, nagy magyar költő az Úr 1931. esztendejében.

Szinte maga is csodálkozik, hogy önmagára talált. Az éveket gondolja, csodálja, okolja a megérkezésért. Amikor eltűnődik az elfutott tíz éven, a harmincéves kortársakon, eres kezén, amikor a harmincadik Lajos-napon cipót szeg és óbort öntöget, érzi, hogy új korszakba lépett: a férfikorba, amikor súlyosabbak a gondok, fáradtabb a vándor, tisztább a láthatár, érettebb, öntudatosabb a szó és a hang. A költő most itt áll premier plánban előttünk „egy teljesedő élet láthatárán”. Az élet mostoha, kevés a napsugár, „beosztott élet, kicsi méricskélés”, a nyomor fintora rávigyorog a hideg éjszakában.

*Életünk tenyérnyi kegyelem-földön,
halunk megrettent remények során.*

Élménye most már a mindennap, a kenyérgond, a család, a hon-
talanság, a határok közt vergődő magyar költő örök Rodostója, de nyugodt, tiszta, olykor keményen lélekbemarkoló szavakban csendül ki élmény- és érzésvilága. Tisztán, nemesen, megrázó őszinteséggel és sajátos, egyszerűségében egyre mélyülő művészettel. Vádja nem programbeszéd, panasz nem irányul emberek és konkrétumok ellen; versei finom, gazdag érzésvilágának közvetlen, torzítás és tendencia nélküli kivetítése.

Elvonul az emberektől, az élet mocskosan rohanó árjától. Külvárosi kilátótornyából szemléli a világot, amely egyre messzebb megy tőle, egyre idegenebb lesz. Pesten nomádnak érzi magát, az „aszfaltország”, a „hideg kövek”, „közöny kövek” irtózatot, iszonyatot, „kőiszonyatot” váltanak ki égboltot, madárdalt, hímes mezőt áhítózó lelkéből. (Érdekes, hogy ugyanez a kőmotívum megtalálható Mécs László legújabb költeményeiben is.) Kerüli az embereket, sőt egyik keserű versében tagadja a barátságot is.

*Mindenik fénylik magának, mindenik csillog magának
anélkül, hogy a másiktól porszemnyit tudna.*

Ez az egyedüllét, a szűk, kicsi családi kör, a világ felé forduló arcának bánatos bizalmatlansága, a barátságban, a jószágban, az emberségben való csalódás iratja vele a legkeserűbb sorokat. Tudja, hogy belemarja magát az idő vasába, tudja, hogy a halhatatlanságba

rohan üres gyomorral és legfeljebb kis cipóval a hóna alatt, de neki már mindegy, ő az élettől, az embertől más semmit se vár.

Hazát nem talál az örök nomád. Milyen gyönyörűek visszacmlé-kezései Szilágyról, a kis kalibáról, Gregorról, a román parasztról! Lelke szomjasan visszavágy a Kraszna partjára, és úgy hiszi, hogy ott van igazi hazája. Azután visszagondol a Duna mellett töltött éveire, és a pesti utcán eszébe jutnak a „vén bácskai országutak”, sőt a lelkiismeret szava is megszólal: „nélkülem most mit csinálnak”? De örök a Rodostó, örök a hontalanság. A kőtenger nem lehet hazája, semmi közösséget sem érez vele, az ő hazája annyira a vágyak, hitek és jószágok országa, hogy amiatt nem is lehet földi mása. Az örök vágy hajszoja eszmények, tájak, emlékek, hazák, harmatos, hímes mesemezők felé. És az örök elérhetetlenség fakasztja lelkében a hontalanságot.

Árvaságának, magáramaradottságának istenhite ad erőt és biztos gyökeret, amely ellenáll minden válságnak és viharoknak. Hite egyszerű és mély, minden pátoz fantaszlikum és fanatizmus nélküli, és éppen ez az egyszerű hit teszi érezhetővé a benne nyugvó biztos lelki alapot. Minden fájdalmas ellentmondásnak, minden nyikorgó keresésnek erős és biztos, domináló alaphangja van, ezért egy versében sem érezzük a disszociált vagy diszharmonikus akkordcsendülést.

Ennek azonban más külső oka is van: Fekete Lajos versművésze. Miképpen hangja teljesen öntudatos, higgadt és egyéni, azonképpen formaművésze is önálló, önmagának teremtett, élményei és érzései számára kovácsolt forma, amely mondanivalóit a legtisztábban, mondhatni maradéktalanul nyújtja olvasóinak. Verseinek ritmikája, szócsengése egyre erősebb, keményebb, már inkább hajlik a rím felé, de minden szigorú kötöttség vagy formatisztelet nélkül. Ahhoz és úgy rímel, ahogy és amikor azt szükségesnek tartja. Ez semmi esetre sem szeszély, csupán a vers lelkének elhivatott átérzése. Ez a fejlett, eredeti formaművészet mindenesetre hozzájárult verseinek fokozottabb, szuggesztív erejéhez.

Alig hiszem, hogy a modern magyar lírának szuggesztívebb erejű költője lenne, mint Fekete Lajos. Verseket ma már nem sokat olvasnak, de Fekete verseit el kell olvasni. Pedig élményei nem tarkák, muzsikája nem a francia parnasszisták tökéletes verszenéje. De Fekete nagy, magas és magányos lélek, aki egyre tökéletesebben mutatja meg magát. Őszintén. Nyugodtan. Nemesen. Minden pana-

szos szavának, minden didergő ábrándképének életet és különös érdekességet ad annak közvetlensége. Minden szavából kiérezzük a lélek nagyságát és erejét. Ezért el kell olvasnunk az első után a második verset, azután a harmadikat és a legutolsót.

A *Tengerzúgás* megjelenésével új, nagy költőt köszönhetünk a magyar líra homályos fényű horizontján.